

FörvR: målet avskrivet 2010-10-19, mål nr 10919-10

D 1/09

1 Inledning

1.1 Finansinspektionens anmälan

Auktoriserade revisorn A-son är verksam vid det registrerade revisionsbolaget X AB. Revisorsnämnden (RN) har mottagit en anmälan från Finansinspektionen avseende A-son och har därför öppnat detta disciplinärende. Anmälan rör A-sons uppdrag som huvudansvarig revisor i W AB (nedan kallat banken), som bland annat bedrev värdepappersrörelse och bankrörelse.¹ Banken utgjorde det enda dotterbolaget till ett börsnoterat bolag, Y AB. Merparten av koncernens verksamhet bedrevs i banken och dess dotterbolag. RN har tagit del av A-sons revisionsdokumentation för räkenskapsåren 2005 och 2006. Av anmälan och övriga handlingar i ärendet framgår följande.

Innan banken fick tillstånd att bedriva bankrörelse drev koncernen bland annat värdepappersrörelse i ett bolag med firma Z AB. X AB var vald revisor i Z AB och A-son utsågs till huvudansvarig revisor i det bolaget år 2002. X AB valdes till revisor i banken under dess första räkenskapsår, vilket var år 2004. Samma år utsågs A-son till huvudansvarig revisor i banken. A-son avgav revisionsberättelse för räkenskapsåret 2005 den 16 februari 2006 och för räkenskapsåret 2006 den 16 februari 2007, båda gångerna tillsammans med den revisor som hade utsetts av Finansinspektionen. X AB:s och därmed A-sons uppdrag i banken upphörde i samband med den ordinarie bolagsstämman i mars 2007.

I bankens verksamhet ingick bland annat handel med finansiella instrument för egen räkning (Proprietary Trading). I maj 2007 offentliggjorde banken uppgifter om att tre handlare på tradingavdelningen, däribland den dåvarande tradingchefen, hade påverkat värderingen av vissa derivatinstrument i bankens handelslager bland annat genom att basera teoretiska värderingar på orealistiska volatilitetsantaganden. Som en följd av detta hade bankens resultat från handeln med finansiella instrument överskattats med sammanlagt 630 miljoner kr under perioden 2005–2007. Banken har även uppgett att handlarna hade påverkat marknadskurserna i vissa värdepapper på ett otillbörligt sätt för att försvåra upptäckten av de felaktiga värderingarna.

Med anledning av dessa uppgifter har Finansinspektionen genomfört en omfattande granskning av banken. Denna granskning resulterade i att banken den 27 september 2007 meddelades varning samt ålades att betala en straffavgift om 50 miljoner kr. Beslutet innehåller allvarlig kritik på ett antal punkter, bland annat rörande brister i bankens interna styrning och kontroll. Finansinspektionen har även funnit att värderingen av handelslagret inte har skett i överensstämmelse med de regler för värdering till verkligt värde som anges i IAS 39 Finansiella instrument: Redovisning och värdering (IAS 39), och att bankens årsredovisningar för 2005 och 2006 har gett bristfällig information om handeln med finansiella instrument. A-son har inte

¹ RN har även mottagit en anmälan rörande den revisor som Finansinspektionen hade förordnat i banken. Denne var verksam vid en annan revisionsbyrå, se RN:s beslut denna dag i ärende dnr 2007-1494.

anmärkt på de brister som Finansinspektionen har kunnat konstatera, vare sig i revisionsberättelserna eller i revisionspromemoriorna för räkenskapsåren 2005 och 2006.

I anmälan till RN ifrågasätter Finansinspektionen, mot bakgrund av det som har framkommit vid ingripandet mot banken, om A-son har skött sitt uppdrag på ett acceptabelt sätt. Finansinspektionen har särskilt gjort gällande att A-son borde ha uppmärksammat att redovisningen av handelslagret var felaktig, att banken hade bristande intern kontroll, att det saknades fastställda interna riktlinjer för värdering av finansiella instrument och att bankens årsredovisningar inte var upprättade enligt gällande redovisningsregler.

1.2 Beslutets disposition och begreppet intern kontroll

RN kommer att behandla Finansinspektionens kritik i avsnitt 2–5 nedan, för att därefter göra en sammanfattande bedömning i avsnitt 6. Begreppet intern kontroll har stor betydelse för förståelsen av beslutet och RN vill därför redan här göra vissa klargöranden rörande hur detta begrepp kommer att användas i RN:s beslut.²

En revisor som granskar ett finansiellt institut ska skaffa sig tillräcklig kunskap om institutets system för intern kontroll för att kunna planera och genomföra revisionen. Till system för intern kontroll räknas såväl företagets kontrollmiljö som de kontrollåtgärder som byggs in i olika processer. Genom att skaffa sig information om kontrollmiljön får revisorn underlag för att bedöma dels styrkan i institutets kontroll över den finansiella rapporteringen, dels huruvida institutets kontroll över organisationen och styrningen av verksamheten är tillfredsställande. Dessa bedömningar utgör ett led i revisorns granskning av styrelsens och den verkställande direktörens förvaltning av institutets verksamhet. De ligger också till grund för revisorns val av revisionsstrategi.

Förutom att granska att styrelsen har sört för en tillfredsställande kontrollmiljö kan revisorn undersöka och bedöma effektiviteten i de kontrollåtgärder som har byggts in i olika affärsprocesser som leder fram till väsentliga poster i institutets redovisning. Genom att försäkra sig om tillförlitligheten i den interna kontrollen i en process kan revisorn minska risken för felaktiga uttalanden i revisionsberättelsen (revisionsrisken) och samtidigt minska behovet av att substansgranska posten i den omfattning som annars hade varit erforderlig med hänsyn till dess storlek och inneboende risk.

Den interna kontroll som ett institut har byggt upp avseende en enskild affärsprocess är således delvis något annat än den övergripande kontrollstruktur som revisorn enligt det som har sagts ovan ska granska inom ramen för förvaltningsrevisionen. Den övergripande interna kontrollen i ett företag kan vara godtagbar, trots att det finns brister i kontrollen avseende en viss process. När RN i avsnitt 2 behandlar A-sons granskning av bankens övergripande interna kontrollstruktur, avses enbart den granskning som han har haft att göra inom ramen för sin förvaltningsrevision. I avsnitt 4 däremot berörs A-sons granskning av den interna kontrollen i en enskild affärsprocess, nämligen bankens handel med och värdering av finansiella instrument.

2 Bankens övergripande interna kontrollstruktur

2.1 Inledning

² Jämför RS 400 Riskbedömning och intern kontroll.

Som har framgått ovan har Finansinspektionen bedömt att bankens interna kontroll har varit bristfällig. Finansinspektionen har funnit att styrningen av verksamheten har varit motsägelsefull och att bankens interna regler har varit ofullständiga. Vidare har kontrollfunktionerna varit väsentligt underdimensionerade i förhållande till verksamhetens omfattning och risk. Ansvarsfördelningen har varit otydlig och väsentliga granskningsuppgifter har lagts på funktioner som har saknat tillräcklig kompetens för uppgiften. Styrelsens uppföljning av riskerna har inte varit tillräckligt kraftfull.

2.2 A-sons yttranden till RN

Allmänt om bankens interna kontrollstruktur

A-sons revisionsdokumentation innehåller omfattande material rörande de olika kontrollfunktionerna inom banken. Banken hade en styrelse med ett revisionsutskott (Audit Committee). Därutöver omfattade organisationen kontrollfunktionerna internrevision, regelefterlevnad (Compliance), riskhantering samt säkerhetsfrågor. Utöver dessa fyra kontrollfunktioner inrymde organisationen de två kommittéerna Credit and Risk Committee och Group Risk Assessment Committee.

De olika kontrollfunktionernas uppgifter reglerades genom policyer som årligen fastställdes av styrelsen. Funktionerna har arbetat aktivt inom de ansvarsområden som tilldelats dem genom dessa policyer. Resultatet av arbetet rapporterades löpande till styrelsen. Riskhanteringsfunktionen rapporterade också löpande till styrelsen om riskerna i verksamheten. Credit and Risk Committee beslutade om kredit- och marknadsrisker i enlighet med de limiter som styrelsen hade beslutat. Group Risk Assessment Committee koordinerade kontrollfunktionernas arbete gällande operativa risker inom koncernen. Internrevisionen hade i mandat att granska alla delar i verksamheten och därvid bedöma huruvida den interna kontrollen var adekvat.

A-sons granskning

Därutöver har A-son redogjort mer i detalj för sin granskning och bedömning av bankens interna kontrollmiljö. Han har därvid bland annat uppgett att han bedömde att beslutsvägar, befogenheter och ansvar var tydligt definierade och kommunicerade mellan olika nivåer i organisationen samt att styrande dokument i form av interna policyer, riktlinjer samt manualer/instruktioner (t.ex. Financial Manual och attestinstruktion) omfattade alla identifierade väsentliga områden och att dessa gav erforderlig vägledning till olika befattningshavare inom bolaget. Styrelsen fastställde policyer, riktlinjer och instruktioner samt erhöll rapportering från kontrollfunktionerna vid varje styrelsemöte. Inom banken hade även Audit Committee en aktiv roll när det gällde övervakning och granskning av intern kontroll avseende den finansiella rapporteringen. Kontrollfunktionerna rapporterade kvartalsvis till Audit Committee/styrelsen och respektive chef närvarade personligen vid Audit Committee-/styrelsemöten. Bankens COO (Chief Operating Officer, motsvarande rörelsechef) och/eller dess CFO (Chief Financial Officer, motsvarande finansdirektör) deltog vid möten i Audit Committee, Internal Audit Committee och Group Risk Assessment Committee. A-son bedömde att detta bidrog till en god kontrollmiljö genom att pågående frågeställningar kommunicerades strukturerat och dokumenterades. Han noterade också att intresset för kontrollfrågor var högst påtagligt vilket skapade en god grund för den generella kontrollmiljön. Kontrollfunktionernas arbete var väl strukturerat med system för identifikation, åtgärder och slutrapportering, t.ex. genom årliga planer, löpande aktualitetslistor, prioriteringar mellan åtgärder och redovisning av slutförda åtgärder. Vid granskningen och

bedömningen har revisionsteamet funnit att kontrollfunktionerna var bemannade med personer med erforderlig erfarenhet och kompetens och att de tilldelades tillräckliga resurser för fullgörandet av sina uppgifter.

Sammantaget är det A-sons uppfattning att W:s organisation samt styrning och kontroll i allt väsentligt uppfyllde kraven i lagen (2004:297) om bank- och finansieringsrörelse och de allmänna råd Finansinspektionen anger i FFFS 2005:1 Allmänna råd om styrning och kontroll av finansiella företag.

2.3 RN:s bedömning

En revision innebär aldrig en fullständig granskning av förhållandena i ett företag, utan den genomförs – bland annat med hjälp av stickprover – för att revisorn ska kunna yttra sig om årsredovisningen och styrelsens förvaltning med en rimlig grad av säkerhet. Som har framgått i avsnitt 1.2 ska en revisor i ett finansiellt institut som ett led i sin granskning av styrelsens förvaltning ta ställning till om institutet har en genomtänkt och fungerande intern kontrollstruktur.³ Granskningen innebär att revisorn undersöker om det finns interna kontroller som gör det möjligt för styrelsen att leda och styra verksamheten på ett ändamålsenligt sätt. Granskningen i den delen syftar framför allt till att ge revisorn underlag för ett uttalande i revisionsberättelsen i frågan om ansvarsfrihet för styrelsen. Vid en sådan granskning handlar det således om att bedöma den interna kontrollen på en övergripande nivå.

Finansinspektionen har framfört kritik mot bankens interna kontroll i flera avseenden. Kritiken grundar sig på en undersökning som Finansinspektionen har genomfört med anledning av bankens uppgifter om att det hade förekommit oegentligheter på tradingavdelningen, vilka hade lett till omfattande felvärderingar av bankens finansiella instrument. Finansinspektionens utredning har emellertid haft en annan inriktning och omfattning än en normal förvaltningsrevision där det inte har förekommit några indikationer på väsentliga brister i den interna kontrollen. Som har anförts ovan kan en revisor ha grund för att bedöma att den övergripande kontrollen i ett institut är tillfredsställande, trots att det finns vissa brister i den interna kontrollen i enskilda processer.

A-sons dokumentation och hans yttranden till RN innehåller mycket utförliga uppgifter om bankens interna kontrollfunktioner och hans granskning och bedömning av dessa. På basis av sin granskning har han bedömt att banken hade byggt upp ändamålsenliga kontrollfunktioner, och att dessa arbetade på ett strukturerat sätt och med tillräckliga resurser. Han har därför inte funnit skäl att ifrågasätta styrelsens sätt att styra och leda verksamheten. Mot bakgrund av uppgifterna i A-sons dokumentation och yttranden, finner RN att det inte finns grund för att rikta någon kritik mot hans granskning och bedömning av bankens övergripande interna kontrollsystem.

3 Interna riktlinjer för värdering av finansiella instrument

3.1 Inledning

Finansinspektionen har i sitt beslut anført att banken under en längre tid har brustit i sin skyldighet att ha fastställda interna regler för redovisning och värdering av finansiella instrument.

³ När det gäller revisorns förvaltningsrevision, se vidare RS 209 Granskning av styrelsens och verkställande direktörens förvaltning.

Finansinspektionen har i det sammanhanget påtalat att banken bedrev en omfattande handel med finansiella instrument och att frånvaron av tydliga interna regler för redovisning och värdering innebar en stor risk för att en väsentlig del av bankens verksamhet skulle bli felvärderad. Därigenom kunde bankens finansiella rapportering bli missvisande.

Finansinspektionen har konstaterat att det vid tidpunkten för inspektionens utredning fanns ett utkast till interna regler, benämnt ”Värdering och redovisning av finansiella instrument”. Utkastet var upprättat av bankens ekonomichef och daterat i oktober 2006. Utkastet anger inledningsvis att de interna riktlinjerna är just ett utkast och att det finns två punkter som är utestående och som diskuterats internt. Den ena handlar om värdering av instrument där banken själv ställer priser. Den andra avser ekonomiavdelningens ansvar såsom oberoende värderingsfunktion. Enligt Finansinspektionens beslut har banken anfört att utkastet var väl känt inom organisationen och att det tillämpades trots att det inte var fastställt.

3.2 A-sons yttranden till RN

A-son har uppgett i huvudsak följande.

Skyldigheten att upprätta interna riktlinjer

Det är inte ett krav enligt bankrörelselagen eller Finansinspektionens föreskrifter att styrelsen formellt fastställer interna regler för redovisning och värdering av finansiella instrument, däremot är det lämpligt att så sker. Revisionsteamet har under åren 2004–2006 både framfört synpunkter och fört diskussioner avseende redovisning och värdering av finansiella instrument samt framfört synpunkter på att dokumentationen behövde förbättras genom ökad detaljeringsgrad. De regler som har tillämpats av banken har varit i överrensstämmelse med årsredovisningslagen (1995:1554) (nedan ÅRL) och lagen (1995:1559) om årsredovisning i kreditinstitut och värdepappersbolag (nedan ÅRKL).

Från och med räkenskapsåret 2005 skulle banken tillämpa IAS 39. Detta är en komplex standard som rymmer flera olika tolkningsalternativ, som dessutom var under omarbetning och så sent som den 19 november 2004 antogs för tillämpning inom EU från och med den 1 januari 2005.⁴ Även om övergången till IAS 39 inte innebar att bankens värderingsprinciper förändrades i sak, så innebar övergången en större detaljreglering av olika värderingssituationer och skillnader i struktur, begrepp och terminologi jämfört med tidigare praxis. Övergången till IAS 39 aktualiserade därför behov av kompletteringar och mer detaljerade beskrivningar av principerna för redovisning och värdering av finansiella instrument än vad som framgår av de dokument som styrelsen tidigare hade fastställt. Detta konstaterade såväl banken som X AB under år 2004. Det kan dock inte utan svårighet upprättas interna riktlinjer för värdering och redovisning som i alla avseenden präglas av tydlighet och enkelhet.

⁴ A-son har i det sammanhanget hänvisat till två handlingar som IASB (International Accounting Standards Board) har publicerat i oktober 2008. Den ena är upprättad av IASB Expert Advisory Panel och har titeln “Measuring and disclosing the fair value of financial instruments in markets that are no longer active”. Den andra är en sammanfattning som har titeln “Using judgement to measure the fair value of financial instruments when markets are no longer active”. A-son har anfört att det faktum att det fortfarande behövs tolkningsvägledning bekräftar att det inte var tydligt hur regelverket skulle tillämpas när banken upprättade sina interna instruktioner och årsredovisningarna för räkenskapsåren 2005 och 2006.

Bankens arbete med att utveckla interna riktlinjer

Bankens värderingsmetodik för tiden före 2005/2006 fanns dokumenterad i "Affärs- och Riskpolicy 2003" och i "Instruktion för OTC-instrument"⁵, som fastställdes av styrelsen för Z AB den 28 augusti 2003. Av dessa dokument framgår bland annat när värdering till marknadspris respektive teoretiskt värde ska användas samt ansvarsfördelningen mellan trading-avdelningen, Risk Managern och ekonomiavdelningen. Dessutom fanns dokumentation i en "Financial Manual", vilken fanns tillgänglig via W:s interna nätverk.

A-son har uppgett att X AB under slutet av år 2004 hade möten med banken där redovisnings- och värderingsprinciper för bland annat handelslagret diskuterades. Dessa möten ingick som en del i förberedelserna inför övergången till IAS/IFRS-redovisning i koncernen. Diskussionerna berörde också användning av värderingstekniker och revisionsteamet påtalade behovet av att dokumentera hur värdering skedde och vilka värderingstekniker och marknadsvärden som användes, samt att dokumentera varifrån banken hämtade marknadsvärden och hur man tog ställning till om marknaden var "aktiv".

Under år 2005 fortsatte diskussionerna om redovisning och värdering av finansiella instrument. Revisionsteamet noterade vid sin granskning att banken ännu inte hade dokumenterat de värderingsregler som tillämpades, men att man hade inlett ett arbete med att förbättra sina rutiner inom detta område. Revisionsteamets bedömning var att lagret i allt väsentligt var korrekt värderat trots att ekonomiavdelningen fortfarande inte hade tagit fram den efterfrågade dokumentationen. Arbetet med att uppdatera de befintliga riktlinjerna för anpassning till de nya reglerna kom att försenas på grund av sjukdom hos den dåvarande ekonomichefen i slutet av år 2005.

Under år 2006 tog banken fram interna riktlinjer för värdering och redovisning av trading-positioner. Dessa förelåg i utkastform vid revisorernas granskning av det tredje kvartalet. Riktlinjerna utgjorde en sammanställning av redan tillämpade värderings- och redovisningsprinciper och metoder. Även inom ramen för bankens projekt för införande av den svenska koden för bolagsstyrning hade man uppmärksammat behovet av att ytterligare formalisera processen för värdering enligt teoretiska värden. Utkastet till riktlinjer var avsett att slutbehandlas första halvåret 2007 som ett led i det projektet. Tester och analyser visade att de förändrade reglerna på området inte innebar någon väsentlig resultatpåverkan för banken. De principer som banken tillämpade var i allt väsentligt korrekta, och det var endast dokumentationen som var ofullständig. Behovet av att ytterligare formalisera och vidareutveckla utkastet till riktlinjer har framförts löpande till banken. I allt väsentligt var det teamets mening att deras synpunkter uppmärksammades och blev föremål för åtgärd inom banken.

3.3 A-sons revisionsdokumentation

I A-sons dokumentation finns en kopia av ett utkast till interna riktlinjer som tillämpades vid revisionen av räkenskapsåret 2006. RN har noterat att detta dokument innehåller ett flertal oklarheter. På flera ställen finns uppgifter om vilka principer som ska tillämpas, samtidigt som det anges att dessa ska kompletteras med ytterligare kategorier och exempel. Som exempel på de oklarheter som förekommer kan nämnas följande formuleringar: "Som tumregel brukar teoretiskt pris användas när spreaden överskrider $+ / - [x]$ procent [RN:s kursivering]" och "[Hur ska

⁵ I bankens instruktion för OTC-instrument från år 2003 definieras OTC-instrument som "finansiella instrument (ex.vis icke standardiserade optioner och terminer) där villkoren, i varje enskild affär, tillkommit efter förhandlingar mellan [banken] och motparten och för vilka clearing inte äger rum via en clearingorganisation".

situationer där vi ställer priser i instrument (t.ex.warrants) hanteras om det priset avviker från det teoretiska priset?]]”.

3.4 RN:s bedömning

Finansinspektionens regelverk

Banken var skyldig att upprätta sin årsredovisning i enlighet med ÅRKL. I Finansinspektionens författningssamling (FFFS) finns därutöver kompletterande regler i form av föreskrifter som banken var skyldig att följa. FFFS innehåller även allmänna råd, som banken skulle beakta även om de inte var formellt bindande.

Vid tiden för revisionerna av räkenskapsåren 2005 och 2006 hade banken att tillämpa 3 kap. 12 § i Finansinspektionens föreskrifter och allmänna råd FFFS 2003:10 om kapitaltäckning och stora exponeringar (FFFS 2003:10).⁶ I denna föreskrift angavs att ett institut skulle fastställa värderingsprinciper för den löpande marknadsvärderingen avseende finansiella instrument. Dessa principer skulle dokumenteras. Dokumentet skulle särskilt ange vilka värderingsprinciper som skulle tillämpas för sådana positioner för vilka ett lättillgängligt marknadsvärde inte finns. Av 6 § första stycket i Finansinspektionens allmänna råd FFFS 2000:10 Hantering av marknads- och likviditetsrisker i kreditinstitut och värdepappersbolag framgår även att det, för de verksamheter och funktioner där marknadsrisker hanteras, bör finnas skriftliga instruktioner för bland annat redovisning och värdering av finansiella instrument och produkter. Instruktionerna bör omfatta ansvars- och arbetsfördelningen för värderingsprocessen mellan riskkontroll, finansiell kontroll samt front- och backoffice. Enligt andra stycket i samma paragraf bör riktlinjer och instruktioner regelbundet ses över och uppdateras för att avspejla verkliga förhållanden, entydigt definiera ansvars- och arbetsområden samt i tillämpliga fall innehålla regler för kontroll av tillämpningen. RN finner att Finansinspektionens regelverk innebar att banken hade en skyldighet att upprätta och fastställa interna riktlinjer för redovisning och värdering av finansiella instrument.

IAS 39

RN noterar vidare att banken från och med räkenskapsåret 2005 skulle tillämpa IAS 39. Som framgår av A-sons yttranden är detta ett omfattande och i delar komplicerat regelverk. Det är RN:s uppfattning att banken hade en skyldighet att upprätta och fastställa utförliga och operativt användbara interna riktlinjer, inte bara på grund av Finansinspektionens regelverk, utan även på den grunden att sådana riktlinjer var en förutsättning för att banken skulle kunna säkerställa att IAS 39 följdes. Detta gäller i synnerhet med hänsyn till omfattningen av bankens handel med finansiella instrument och behovet av att säkerställa en tillfredsställande intern kontroll på området.

Utkastet till interna riktlinjer för räkenskapsåret 2006

Finansinspektionen har funnit att det utkast till interna riktlinjer som upprättades under hösten 2006 var otillräckligt. RN har därutöver noterat att utkastet innehåller oklarheter. Med hänsyn till utkastets innehåll och utformning finner RN att det var så ofullständigt att det inte kan anses ha

⁶ Bestämmelser om styrdokument rörande värderingsprinciper m.m. finns numera i 12 kap. 5 § FFFS 2007:1 Kapitaltäckning och stora exponeringar.

uppfyllt de krav som ställs i Finansinspektionens föreskrifter och allmänna råd och de krav som följer med skyldigheten att tillämpa IAS 39.

Interna riktlinjer från tidigare räkenskapsår

Den affärs- och riskpolicy från år 2003 som A-son har hänvisat till innehåller ett antal ”grundprinciper” för värdering av finansiella instrument i handelslagret. Dokumentet är förhållandevis allmänt formulerat och innehåller inte några närmare riktlinjer rörande redovisning och värdering av finansiella instrument. Detsamma gäller instruktionen för OTC-instrument från 2003. Enligt A-sons egna uppgifter uppmärksammade revisionsteamet banken på behovet av att uppdatera och fastställa interna riktlinjer för redovisning och värdering av finansiella instrument redan under räkenskapsåret 2004. Med hänsyn till det krav på mer detaljerade interna riktlinjer som följde med skyldigheten att tillämpa IAS 39, finner RN att förekomsten av de äldre dokumenten inte innebär att banken hade uppfyllt sina skyldigheter under de nu aktuella räkenskapsåren.

A-sons rapportering till banken

Sammanfattningsvis finner RN att frånvaron av godtagbara interna riktlinjer för redovisning och värdering av finansiella instrument utgjorde ett avsteg från Finansinspektionens regelverk och en brist i bankens interna kontroll över handeln med finansiella instrument. A-son har uppgett att frågan påtalades ”löpande” för banken. Det framgår dock inte, vare sig av hans revisionsdokumentation eller av hans yttranden, att han lämnade någon skriftlig rapportering rörande denna fråga. Som A-son själv har framhållit i sina yttranden till RN var det bankens styrelse som skulle fastställa interna riktlinjer, och det var därför väsentligt att han på ett tydligt sätt rapporterade rörande de brister som fanns och framhöll vikten av att styrelsen upprättade och fastställde godtagbara interna riktlinjer. RN finner därför att han, redan i samband med revisionen av räkenskapsåret 2005, skulle ha påtalat bristen skriftligen till bankens ledning.⁷ Genom att inte göra detta har han åsidosatt god revisionssed.

4 Redovisningen av handeln med finansiella instrument

4.1 Inledning

Allmänt om derivatinstrument

Banken hade en tradingavdelning som bedrev handel med s.k. derivat för bankens egen räkning. Ett derivat är ett finansiellt instrument vars värde är beroende av den framtida utvecklingen hos en underliggande vara, exempelvis ett visst finansiellt instrument eller en råvara.⁸ Exempel på derivatinstrument är optioner, warranter och swappar. Derivathandel innebär att handel inte sker med själva varan, utan med kontrakt som exempelvis avser rätten att köpa en vara till ett visst pris i framtiden. Derivatinstrument är ofta konstruerade på ett sådant sätt att en värdeförändring hos den underliggande varan leder till en större värdeförändring på derivatinstrumentet, och att

⁷ Jämför RevU 1 D Annan rapportering än revisionsberättelsen.

⁸ En mer utförlig definition av begreppet derivat finns i 9 punkten IAS 39 Finansiella instrument: Redovisning och värdering.

det således uppstår en s.k. hävstångseffekt. Detta innebär att handel med derivatinstrument typiskt sett är förenade med större risk än handel direkt med de underliggande varorna.

Värdering av derivatinstrument

Enligt IAS 39 ska finansiella tillgångar och skulder som innehas för handel redovisas till verkligt värde. I punkten 48 A anges att det bästa uttrycket för verkligt värde är noterade priser på en aktiv marknad. Om marknaden för ett finansiellt instrument inte är aktiv ska företaget ta fram det verkliga värdet genom att använda en värderingsteknik. Syftet med att använda en värderingsteknik är att fastställa vad transaktionspriset skulle ha varit vid värderingstidpunkten för en transaktion som är motiverad av sedvanliga affärsvillkor och som genomförs mellan kunniga parter som är oberoende av varandra och som har ett intresse av att transaktionen genomförs.

Ett centralt begrepp vid värdering av derivatinstrument är volatilitet. Volatilitet är ett mått på hur mycket ett finansiellt instruments värde varierar över tiden, något som påverkar bland annat bedömningen av vilken risk som är kopplad till instrumentet.

Vissa derivatinstrument är föremål för handel på en aktiv marknad och kan – på samma sätt som exempelvis en börsnoterad aktie – värderas till aktuellt marknadspris. För andra instrument får det verkliga värdet bestämmas genom användning av en värderingsteknik. En värderingsteknik som ofta används för derivat är beräkning av värdet med hjälp av en teoretisk modell, exempelvis Black & Scholes optionsvärderingsmodell. Teoretisk värdering av optioner enligt Black & Scholes modell baseras på ett antal parametrar som marknadspris för den underliggande varan, den underliggande varans förväntade framtida volatilitet, förväntade framtida utdelningar från den underliggande varan, optionens återstående löptid, optionens lösenpris samt ränta vid riskfri placering. Ett antal av dessa faktorer, exempelvis den underliggande varans marknadspris, är typiskt sett objektivt konstaterbara och lätt tillgängliga. När det inte finns konstaterbara marknadsdata, t.ex. beträffande volatiliteten, kräver värderingen ett större mått av självständiga överväganden. Det kan också nämnas att även en relativt liten justering av volatiliteten kan få stora effekter för ett instruments beräknade värde, i synnerhet om det är fråga om ett instrument med en lång löptid.

Bakgrunden till Finansinspektionens anmälan

Som har framgått ovan offentliggjorde banken i maj 2007 uppgifter om att tre handlare på bankens tradingavdelning, däribland den dåvarande tradingchefen, hade påverkat värderingen av vissa derivatkontrakt bland annat genom att basera teoretiska värderingar på orealistiska volatilitetsantaganden. När manipulationerna upptäcktes beslutade bankens ledning att justera ned tradingresultatet med 630 miljoner kr, varav 100 miljoner kr avsåg räkenskapsåret 2005, 250 miljoner kr räkenskapsåret 2006 och 280 miljoner kr räkenskapsåret 2007. Det har vidare framkommit att börsen kontaktade bankens ledning redan i samband med årsskiftet 2006/2007 och uppmärksammade denna på vissa iakttagelser rörande bankens handel på börsen, däribland onormala handelsmönster.

Finansinspektionen har ifrågasatt om A-son har gjort en tillräcklig granskning av bankens handel med finansiella instrument och av det redovisade handelslagret. Finansinspektionen har i det sammanhanget särskilt pekat på att A-son borde ha uppmärksammat de brister i bankens redovisning som föranleddes av de oegentligheter som ska ha begåtts av anställda vid tradingavdelningen.

Resultatet från handeln med finansiella instrument för egen räkning ingick i posten "Nettoresultat av finansiella transaktioner" i bankens resultaträkningar. Denna resultatpost uppgick till 328 miljoner kr räkenskapsåret 2005 och till 536 miljoner kr räkenskapsåret 2006. Handelslagret

utgjorde en rörelsetillgång och återfanns på såväl tillgångs- som skuldsidan i bankens balansräkningar. Banken redovisade tillgångar hänförliga till derivatinstrument om ca 2,3 miljarder kr i årsredovisningen för räkenskapsåret 2005 och ca 1,8 miljarder kr i årsredovisningen för räkenskapsåret 2006. Samma år redovisades skulder hänförliga till derivatinstrument om ca 2,6 miljarder kr respektive ca 3,1 miljarder kr.

Enligt Finansinspektionen uppgick det totala antalet positioner i bankens tradingportfölj till ca 2 200 per balansdagen den 31 december 2006. Av dessa var ca 845 positioner derivatkontrakt. Av derivatkontrakten värderades ca 470 till marknadspris och ca 375 med hjälp av teoretiska modeller.

4.2 A-sons revisionsdokumentation

Vid genomgången av revisionsdokumentationen från A-sons riskbedömning och planering för de aktuella räkenskapsåren har RN gjort följande iakttagelser.

Riskbedömning och planering för räkenskapsåret 2005

Av ett dokument benämnt Strategi- och Planerings-PM avseende räkenskapsåret 2005, som är upprättad den 24 augusti 2005, framgår att revisionsteamet bedömde att handelsverksamheten ställde höga krav på styrning och rapportering inklusive riskmätning, genomtänkt ansvars- och befogenhetsfördelning samt kompetent oberoende kontroll av verksamheten. Det stora beroendet av IT-system betonas liksom en relativt hög risk för oegentligheter genom befattningshavares regelöverträdelser. Man konstaterar att den inneboende risken är hög och utifrån en övergripande bedömning av att den interna kontrollen är adekvat kommer man fram till att man kan tillämpa en systembaserad granskning av systematiskt bearbetade transaktioner. Eftersom handelsverksamheten i betydande utsträckning är beroende av systemstöd ska man granska ”de generella kontrollerna i väsentliga IT-system”. Vidare sägs följande i PM:n: ”Förutom kontroll av att ledningens kontroller inklusive nyckelkontroller i väsentliga affärsprocesser fungerar på avsett vis genomförs analytisk granskning i syfte att identifiera avvikelser. Substansgranskning genomförs bland annat avseende värdering och existens vid bokslut.” När det gäller risken för att värdepappersportföljen inte värderas korrekt anges att revisionen ska inriktas på kontroll av principer för värdering av olika typer av värdepapper och på stickprovsvisa kontrollberäkningar. I övrigt anges bland annat att IT-säkerheten ska granskas och att det ska inhämtas väsentliga policydokument och kontrolleras att dessa följs samt att återrapporering sker till styrelsen vid överskridande.

I revisionsteamet för räkenskapsåret 2005 ingick bland annat en uppdragsledare (nedan benämnd uppdragsledaren), en granskningsledare och finansspecialist (nedan benämnd granskningsledaren) samt tre assistenter (varav en nedan benämns assistenten).

Riskbedömning och planering för räkenskapsåret 2006

I Strategi- och planerings-PM för räkenskapsåret 2006, som är daterad den 13 juli 2006, beskrivs riskerna, systemaspekterna och revisionsinriktningen på i huvudsak samma sätt som i motsvarande dokument för räkenskapsåret 2005. I beskrivningen av revisionsteamet ingår de ovan nämnda personerna, med samma roller som det föregående året.

Revisionsteamets sammansättning räkenskapsåret 2006

Förutom Strategi- och planerings-PM finns ytterligare ett planeringsdokument för räkenskapsåret 2006, benämnt "Planning document (04/06)" avseende moderbolaget och banken. Detta är signerat av uppdragsledaren den 5 september 2006 och av A-son den 8 september 2006. Av detta dokument framgår att granskningsledaren vid den tidpunkten inte längre ingick i revisionsteamet. Det har framkommit att orsaken till detta var att denne slutade sin anställning vid X AB i månadsskiftet augusti/september 2006. Enligt beskrivningen av revisionsteamet i Planning Document ersattes granskningsledaren inte av någon annan finansspecialist. Av Strategi- och planerings-PM framgår att två finansspecialister deltog i uppdraget under räkenskapsåret 2006. Enligt tidrapporterna för uppdraget deltog dessa i uppdragsarbetet i totalt 37 (22 respektive 15) timmar under perioden september–december 2006.

Granskningen avseende räkenskapsåret 2005

Vid genomgången av revisionsdokumentationen från A-sons granskning av räkenskapsåret 2005 har RN gjort följande iakttagelser.

Av arbetspapper daterade i januari 2006 framgår att granskningen av handelslagret per den 31 december 2005 utfördes av granskningsledaren. Av arbetspappren framgår bland annat att granskningsledaren intervjuade anställda på tradingavdelningen och ekonomiavdelningen och att han genomförde en "översiktlig analys av värderingen av OTC-derivat eller illikvida papper". Värderingen kontrollerades genom jämförelser av använda priser – genomsnitt av köp- och sälj- mot uppgifter i tidningen Dagens Industri – liksom justeringen till slutkurs enligt IFRS. Den granskning som genomfördes av positioner som var teoretiskt värderade beskrivs i dokumentationen som en översiktlig review och intervjuer om tillvägagångssättet vid värdering av dessa positioner. Ett stickprov togs som omfattade ett antal positioner för vilka det fanns marknadspriser men som tradingavdelningen hade omvärderat till teoretiska priser. Stickprovet omfattade de största positionerna som hade omvärderats till teoretiska priser och genomfördes för att ta reda på hur stor resultateffekten var jämfört med värdering till det marknadsnoterade mittpriset. Det noterades att banken använde sig av en rutin med många manuella inslag vid sin värdering av handelslagret och vid framtagande av anskaffningsvärdet för detta. Personalen på tradingavdelningen satte de volatiliteter i bankens datasystem för handel och riskkontroll som sedan användes vid de teoretiska värderingarna. Granskningsledaren antecknade också att revisionsteamet inte hade fått del av någon rutinbeskrivning för denna process.

Slutsatser från granskningen avseende räkenskapsåret 2005

Bland granskningsledarens slutsatser i dokumentationen anges följande: "Företaget bör skapa rutinbeskrivningar för hur och vilka volatiliteter som ska användas i [bankens system för handel och riskkontroll] vid teoretisk prissättning. Företaget bör överväga att stärka den interna kontrollen genom att bland annat införa någon typ av resultatanalys där resultatet med [bankens] volatiliteter jämförs med hur resultatet skulle se ut med Reuters volatiliteter. Den översiktliga reviewen och de intervjuer som gjorts om tillvägagångssätt har inte gjort mig tveksam till [bankens] sätt att värdera dessa positioner. Men då den interna kontrollen inte är fullt tillfredsställande borde ovan angivna synpunkter övervägas av företaget."

Vid genomgången av revisionsdokumentationen avseende räkenskapsåret 2006 har RN gjort följande iakttagelser.

Iakttagelser i samband med bankens införande av den svenska koden för bolagsstyrning

Under räkenskapsåret 2006 anlidade banken en annan revisionsbyrå för att genomföra ett konsultuppdrag som ett led i bankens införande av den svenska koden för bolagsstyrning. Detta uppdrag utmynnade i en översiktlig processkartläggning och en beskrivning av bland annat området handel med finansiella instrument och de risker som hörde till affärsprocesserna, inklusive risken för "Management Override". I A-sons dokumentation finns utdrag ur en rapport rörande "Risk assessment of the internal controls over financial reporting" från januari 2007. Av denna rapport framgår att värderingen av handelslagret hade identifierats som ett kvarvarande riskområde. Rapporten belyser identifierade svagheter i den interna kontrollen över bland annat tradingverksamheten. De risker som beskrivs är risk för felvärdering av öppna positioner, felredovisning av realiserade vinster samt felaktig kalkylering av teoretiska priser. Riskerna var företrädesvis hänförliga till svårigheter för ekonomiavdelningen att "validera teoretiska värden". Som åtgärder för att hantera riskerna tar rapporten upp formalisering av proceduren när teoretiska värderingar ska användas. Vidare efterlyses principer och vägledningar för hur teoretiska värderingar ska göras. Det noteras att berörd personal på ekonomiavdelningen bör vidareutbildas. Slutligen noteras att ekonomiavdelningen bör få stöd från en kunnig resurs att ta "second opinion" från och konsultera. Det framgår inte av A-sons granskningsdokumentation att denne vid sin revision beaktade de risker och brister i bland annat ekonomiavdelningens kompetens som berörs i rapporten.

Granskningen avseende det tredje kvartalet räkenskapsåret 2006

Av dokumentationen framgår att den inledande granskningen rörande handelsverksamheten räkenskapsåret 2006 genomfördes av assistenten i september 2006. Denne dokumenterade då en beskrivning av bankens riskhantering inom detta område. Beträffande den dagliga kontrollen av limitöverträdelser noterade han att bankens Risk Manager inte gjorde någon bedömning av om erhållna stängningspriser var rimliga. Ekonomiavdelningen bedömde varje månad om värderingarna var korrekta. Som slutsats redovisades att Risk Managern föreföll ha god kontroll över att rapportera vidare när limiter överskrids. Vidare anges i dokumentationen att "Dock skulle ett automatiserat förfarande minska risken för manuella fel. Kan förbättras till kommande år." Assistenten har vidare granskat rutinen för framtagande av anskaffningsvärden i handelslagret genom intervjuer samt – i likhet med granskningsledaren det föregående året – gjort en stickprovsvis granskning av rimligheten av anskaffningsvärden som hade registrerats manuellt.

Assistenten granskade rutinen för avstämningar mellan VPC och bankens centrala backofficesystem respektive mellan Nordea och backofficesystemet genom intervjuer och genom att ta del av differenslistor som avsåg tidigare period och jämföra dessa med differenslistor för en senare period. Assistenten har även gjort en stickprovsgranskning av vissa poster.

Assistenten gjorde också en granskning av värderingen av handelslagret, framför allt genom intervjuer med ansvariga på ekonomiavdelningen. Granskningen avsåg bland annat det som banken har kallat för "Edge-justeringar". Som RN har uppfattat det avsåg begreppet "Edge" skillnaden mellan systembaserade och manuellt justerade priser på finansiella instrument. Edge uppkom dels när banken avvek från datasystemets marknadspriser och i stället använde priser för instrumenten som hade beräknats med hjälp av en teoretisk modell, dels när banken värderade instrument till andra teoretiska priser än de som systemet hade räknat fram.

Vid granskningen noterades att Edge-justeringen hade inneburit en värdering överstigande marknadsvärdering med 16,7 miljoner kr, vartill lagts en schablonuppvärdering med 5 miljoner kr. Totalt bokades 21,7 miljoner kr upp som en upplupen intäkt. I arbetspappren finns även

följande notering: "[Medarbetare vid ekonomiavdelningen] följer tillsammans upp kommentarerna och beslutar vilka motiveringar de godtar. Om ingen förklaring erhålls behålls marknadsvärdet. För de poster som inte har något marknadsvärde accepteras automatiskt de teoretiska värderingarna." Assistenten redovisade som slutsats att "Bolaget bör strukturera upp kontrollen på ett bättre sätt. Till exempel skulle man kunna följa upp teoretiska värden på sådant som saknar marknadsvärden. Till exempel kontrollera värden som används i Black & Scholes formel."

Granskningen per balansdagen räkenskapsåret 2006

Värderingen av handelslagret granskades även i samband med bokslutsgranskningen. Arbetspappren rörande denna granskning är daterade den 26 januari 2007. De är undertecknade av assistenten och signerade av A-son. Av arbetspappren framgår vilka väsentliga system som användes vid handeln med finansiella instrument. Det framgår dock inte om – och i så fall när och hur – säkerheten i systemen och de systemfunktioner som var väsentliga ur kontrollsynpunkt blev föremål för granskning och funktionsverifiering.

Liksom det föregående räkenskapsåret kontrollerades värderingen av sådana finansiella instrument som hade värderats till marknadspriser genom att assistenten gjorde relativt omfattande stickprovsvisa jämförelser av använda köp- och säljpriser mot uppgifter i tidningen Dagens Industri.

I arbetspappren hänvisar assistenten till den översiktliga bedömning av teoretiskt beräknade värden som granskningsledaren gjorde i samband med granskningen av 2005 års bokslut. Det sägs vidare att "Bolaget har förbättrat rutinerna sedan 2006-09-30 eftersom att man nu också stickprovsvis kontrollerar teoretiska beräkningar (allmänt vedertagna optionsvärderingsmodeller såsom Black & Scholes). I bankens system för handel och riskkontroll används olika optionsvärderingsmodeller beroende på vilken typ av option som ska värderas (amerikanska, europeiska, etc). Edge-korrigeringsarna accepteras. Någon ytterligare granskning för teoretisk värdering har ej bedömts nödvändig då en genomgång av principer för teoretisk värdering utfördes 2004 med uppföljning 2005 utan väsentliga avvikelser."

Att döma av dokumentationen genomfördes granskningen av Edge-justeringar per årsskiftet 2006 på samma sätt som vid granskningen avseende tredje kvartalet. De arbetspapper som finns från bokslutsgranskningen är upprättade av assistenten och ger intryck av att återspegla en intervju med medarbetare på ekonomiavdelningen. Utöver uppgiften att ekonomiavdelningen kontrollerar de värderingar som tradingavdelningen gör noteras att "[medarbetare på ekonomiavdelningen] följer tillsammans upp kommentarerna och beslutar vilka motiveringar de godtar. Vidare utför man stickprov på större belopp där man kontrollerat de teoretiska beräkningarna. För de poster som ej har något marknadsvärde accepteras automatiskt de teoretiska värderingarna."

Assistenten noterade som slutsats från granskningen: "I allt väsentligt är tradinglagret värderat enligt utkast till "interna riktlinjer för redovisning och värdering av tradingpositioner" som bolaget utarbetat i slutet av 2006".⁹

A-sons rapportering till banken

A-sons skriftliga rapportering till banken rörande handeln med finansiella instrument och handelslagret, avseende räkenskapsåret 2005 skedde genom ett dokument benämnt Granskning av bokslut 2005-12-31, daterat den 17 februari 2006. Balansposten Aktier och Andelar –

⁹ Angående RN:s bedömning av dessa riktlinjer, se avsnitt 3.3 ovan.

värdepappersportfölj analyseras i detta dokument till sin sammansättning och kommenteras med bland annat följande beskrivning: "Lagret inklusive termins- och optionspositioner har värderats till marknadspris i enlighet med IFRS regelverket [...] Vid värdering av positioner (främst vissa derivat) med bristande omsättning, vilket medfört 'orimliga' marknadspriser har bolaget genomfört egna beräkningar i enlighet med vid tidigare år tillämpade metoder." Den motsvarande rapporten för räkenskapsåret 2006 är daterad den 15 februari 2007 och innehåller samma rapportering rörande värdepappersportföljen.

4.3 A-sons yttranden till RN

4.3.1 Allmänna uppgifter

A-son har lämnat följande allmänna uppgifter rörande handeln med finansiella instrument och granskningen av handelslagret.

Handelslagrets väsentlighet och risk

A-son har uppgett att resultatet från handeln med finansiella instrument utgjorde mindre än 3 % av koncernens resultat under åren 2002–2006. Det har därför inte utgjort en väsentlig andel av bankens resultat. Historiskt har dagliga tradingresultat varierat inom +/-6 miljoner kr, negativt månadsresultat har redovisats undantagsvis under senare år. Den inneboende risken har bedömts som hög. Riskbedömningen har härutöver innefattat bedömningar av kompenserande kontroller, dvs. kontrollmoment som reducerar den nu aktuella risken. Risken för fel i värderingen av tradinglagret begränsades av bankens organisation och kontroller, som medförde att den inneboende risken begränsades genom ett antal kompenserande kontroller. Dessa interna kontroller har bidragit till att minska den inneboende risken för fel i räkenskapspåståendena hänförliga till handeln med finansiella instrument och handelslagret i bankens årsredovisning. Risknivån har – med beaktande av bankens system för intern kontroll – bedömts vara "medel". Det framgår därmed av planeringsdokumentationen att "sammanfattningsvis bedömdes risken för fel i årsredovisningen som medel". Det kan även nämnas att den revisionsbyrå som utförde konsultuppdraget i samband med svenska koden-projektet klassade risken rörande värdering av tradingportföljen som "medel", med 1–10 % sannolikhet för fel inom intervallet 10–60 miljoner kr. Detta ställningstagande är i linje med revisionsteamets bedömning vid planeringstillfället. Ställt i relation till bankens resultat och ställning för 2006 var den bedömda felrisken ett mindre belopp. Handel med finansiella instrument i olika former är utbrett bland finansmarknadens aktörer. Bankens verksamhet var inte en unik företeelse, utan risknivån var sedvanlig för branschen.

Granskningens inriktning

Revisionen har bland annat syftat till att ge underlag för bedömning av de räkenskapspåståenden som är hänförliga till handeln med finansiella instrument och handelslagret i bankens årsredovisningar 2005 och 2006. Detta bedömningsunderlag har innefattat:

- Kunskap om organisationen
- Kunskap om affärs- och marknadsförutsättningar
- Kännedom om den övergripande kontrollmiljön
- Kännedom om kontrollstruktur och kontroller avseende tradingverksamheten

- Kännedom om bankens tillämpade redovisningsprinciper
- Kännedom om att banken tillämpat erkänd värderingsmodell (Black & Scholes)
- Kännedom om av banken nyttjade IT-system
- Verifiering av intern kontroll
- Kännedom om uppföljning och utfall från internrevisionens arbete
- Resultat av stickprovsgranskningar 2005 och 2006
- Granskning och avstämning av lagerlistor
- Tidigare års systemgranskningar kompletterade med genomgång av generella IT-kontroller 2005 och 2006
- Uppföljning av Edge-justeringar
- Intervjuer med personal från ekonomiavdelningen och tradingavdelningen
- Analys av tradingresultatet
- Bekräftelser från företagsledningen

Granskningen av handelslagret har i huvudsak fokuserat på verifiering av intern kontroll och existens samt granskning av värderingen. Banken hade inrättat en organisation för intern kontroll som omfattade kontrollfunktioner på olika nivåer inom organisationen. Bankens organisation för riskhantering inklusive riskrapportering styrdes av riktlinjer och rutiner för att identifiera, kontrollera och följa upp de väsentligaste riskområdena. Risk Management ansvarade för hanteringen av marknads-, finansierings-, kredit- och operativa risker avseende bankens svenska verksamhet.

Tradingavdelningens roll vid värderingen av handelslagret

Tradingavdelningen hade ansvaret för värderingen av handelslagret, främst för att löpande vara uppdaterade på prisutvecklingen. Optioner värderades redovisningsmässigt till av marknaden åsatta priser (marknadspris). Om ett marknadspris saknades eller var uppenbart missvisande, exempelvis på grund av för liten handel i optionen, värderades optionen istället till ett framräknat teoretiskt värde. Merparten av lagret värderades till marknadspris. Bankens system för handel och riskkontroll innehöll bland annat funktioner för beräkning av optioners teoretiska värden enligt den allmänt vedertagna optionsvärderingsmodellen Black & Scholes. Samtliga transaktioner värderades löpande i datasystemet. A-son har uppgett att de optioner som redovisningsmässigt värderades till marknadspris registrerades i datasystemet till av marknaden åsatta priser genom inhämtande av marknadskurser från Reuters och beräkning genom Black & Scholes. Vid teoretisk värdering måste antaganden om volatilitet och framtida utdelning med nödvändighet vara subjektiva, eftersom de inte kan härledas objektivt ur marknadspriser på de underliggande aktierna. Antaganden sattes subjektivt men baserades på relevanta marknadsdata. De värden som användes registrerades i bankens system för handel och riskkontroll och värdena beräknades genom Black & Scholes. Systemet tillät inte att en och samma option värderades på olika sätt i olika kontrakt och handlarna på tradingavdelningen fick därför bedöma/acceptera varandras åsatta parametrar. Detta medförde en enhetlig prissättning. Värderingen utfördes under överinseende av chefen för tradingavdelningen.

Risk Managers roll vid värderingen av handelslagret

A-son har framhållit att teoretiska priser inte godkändes utan granskning. Utöver att i värderingsmodellen ingående parametrar kontrollerades så granskades även det teoretiska prisets avvikelse från det senaste marknadspriset. Risk Manager hade bland annat till uppgift att löpande

särskilt kontrollera volatilitetsrisker samt de parametrar som handlarna åsatte vid värderingen av optioner som påverkade både värderingar och riskberäkningar.

Ekonomiavdelningens roll vid värderingen av handelslagret

Ekonomiavdelningen hade ansvaret för den oberoende valideringen och utförde sina kontroller och valideringar den sista handelsdagen varje månad. Ekonomiavdelningen genomförde kontrollberäkning av att teoretiska priser beräknats korrekt och med rimliga variabler samt utförde jämförande analyser utifrån senast tillgängliga eller närliggande marknadspriser. Ekonomiavdelningens genomgångar omfattade exempelvis värdepapper som inte var likvida, värdepapper med stor spread och derivat med stor skillnad mellan marknadspris och teoretiskt värde. Inom ekonomiavdelningen fanns en controller med huvudansvar för uppföljningen av tradingpositionerna och resultatet av tradingverksamheten.

Ekonomiavdelningens och Risk Managerns kompetens

Ekonomiavdelningen hade en baskompetens inom området optionsvärdering. Därutöver erfordrades i vissa fall en fördjupad dialog och kvalitetssäkring i det månadsvisa valideringsarbetet där bland annat använda variabler bedömdes. Under de båda räkenskapsåren hade banken en Risk Manager som var en erkänd expert beträffande derivatvärdering och vars kompetens utnyttjades av ekonomiavdelningen som stöd i den oberoende valideringen. Revisionsteamet bedömde att organisationen hade tillräcklig kompetens för att utföra valideringar av tradingavdelningens optionsvärderingar.

Den revisionsbyrå som genomförde konsultuppdraget rörande svenska koden-projektet rekommenderade att berörda medarbetare inom ekonomiavdelningen skulle genomgå en inledande utbildning om 3–4 timmar samt löpande uppdatering. Vidare rekommenderades att en expert inom derivat utsågs till stöd med bland annat "second opinions". Som har framgått ovan hade dock bankens Risk Manager även sedan tidigare haft till uppgift att vara stöd till ekonomiavdelningen i värderingsfrågor, något som framgår av bankens arbetsbeskrivning för Risk Manager från juni 2006. Någon kompetensbrist av betydelse för revisionen har inte förelegat.

Allmänt om värderingen av handelslagret

A-son har vidare anfört att systemet för handel och riskkontroll valde automatiskt marknadspris då sådant förelåg. I kombination med de kontroller som utfördes medförde detta att värdering enligt teoretiska modeller endast tillämpades då marknadspris saknades eller bedömdes vara missvisande. Detta överensstämmer med vad som gäller enligt IAS 39. De avvikelser som ekonomiavdelningen konstaterade vid sin validering (avseende såväl teoretiska priser som marknadspriser) bokfördes via bokföringsorder, bland annat på grund av att datasystemet inte medgav retroaktiva förändringar av registrerade värden.

Det som har beskrivits ovan innebar sammantaget att teoretiska värderingar inklusive parametrar kontrollerades dels av tradingavdelningen, ekonomiavdelningen och Risk Manager, dels genom affärskontroller. Därtill fanns det en övergripande kontroll inom banken i form av styrelse och Audit Committee. Utfallet av dessa kontroller rapporterades via bolagets interna rapporteringssystem.

Bankens riktlinjer för redovisning och värdering av finansiella instrument

Principerna för redovisning och värdering av finansiella instrument var under år 2004 och 2005 föremål för uppdatering och diskussion i samband med den planerade övergången till redovisning enligt IAS/IFRS. Interna riktlinjer för värdering och redovisning av tradingpositioner togs fram under år 2006 och förelåg i utkastform vid granskningen av det tredje kvartalet.¹⁰ Riktlinjerna utgjorde en sammanställning av redan tillämpade värderings- och redovisningsprinciper och metoder. I samband med granskningen per det tredje kvartalet 2006 konstaterades att banken behövde strukturera upp de befintliga kontrollerna på ett bättre sätt, exempelvis genom att dokumentera kontrollerna av de parametrar som användes vid beräkning enligt Black & Scholes i bankens system för handel och riskkontroll. Detta skulle ytterligare verifiera de teoretiska värden som åsatts av handlarna på tradingavdelningen. Vid möte i november 2006 med ekonomiavdelningen diskuterades dokumentationsfrågor generellt för det kommande bokslutet.

Bankens datasystem

A-son har uppgett att väsentliga processer och IT-system, bland annat bankens centrala backofficesystem och systemet för handel och riskkontroll, utvärderades hösten 2005 av internrevisionen och var under år 2006 föremål för ”uppföljning av vidtagna åtgärder”. X AB genomförde en sårbarhetsutredning beträffande backofficesystemet under år 2004. Under 2004/2005 genomfördes en granskning av de generella IT-kontrollerna inom följande områden: organisation och riktlinjer, ansvars- och arbetsfördelning, logiska behörighetskontroller, fysiska behörighetskontroller, systemutveckling samt förvaltning och drift. Granskningen genomfördes genom intervjuer och genomgång av systemdokumentation. Under hösten 2006 genomfördes en uppföljning i syfte att utvärdera genomförandet av åtgärderna med anledning av den granskningsrapport som hade avlämnats 2004/2005.

Revisionsteamets sammansättning och kompetens

RN har ställt vissa frågor rörande revisionsteamets sammansättning och kompetens. När det gäller granskningsledaren och assistenten har A-son lämnat i huvudsak följande uppgifter. Granskningsledaren arbetade inom området Finansrevision mellan åren 2003 och 2006. Dessförinnan hade han arbetat som specialiserad finansrevisor i fyra år och som ekonomichef på ett finansbolag. Han arbetade uteslutande med revision av mer komplicerade uppdrag. Assistenten hade vid tiden för revisionen av räkenskapsåret 2006 ca ett och ett halvt års erfarenhet av revision. Han arbetade inom affärsområde Revision Stora Företag mellan augusti 2005 och augusti 2007 och hans uppdrag hade en huvudsaklig inriktning mot finans-, shipping-, bygg- och medieföretag. Assistenten utnämndes till Senior Associate på X AB under våren 2007.

RN har också frågat A-son om hans medrevisor som hade utsetts av Finansinspektionen hade fått information om att granskningsledaren inte längre ingick i revisionsteamet vid revisionen av räkenskapsåret 2006. A-son har uppgett att denne inte fick någon specifik information om att granskningsledaren hade slutat på X AB och ersatts med de två finansspecialisterna. Detta framgick dock indirekt när finansinspektionsrevisorn fick information om en utökad granskning av området Equity Finance som genomfördes under hösten 2006, där de båda finansspecialisterna deltog.

¹⁰ Detta utkast har behandlats ovan i avsnitt 3.

4.3.2 Granskningen avseende räkenskapsåret 2005

När det gäller granskningen av handelslagret avseende räkenskapsåret 2005 har A-son uppgett i huvudsak följande.

Den stickprovsvisa granskningen av värderingen av handelslagret avsåg både aktier och derivat och genomfördes genom testning mot kurser som presenterats i tidningen Dagens Industri den 1 oktober 2005. Det genomfördes även en översiktlig analys av värderingen av derivat som hade prissatts teoretiskt. Vid granskningen konstaterades att prissättningen av vissa OTC-derivat inte var förenlig med motsvarande standardiserade derivats marknadspriser. Felet hade en resultateffekt om minus 3,2 miljoner kr, något som avrapporterades skriftligen till banken. Per den 31 december 2005 granskades metodiken för att använda teoretisk prissättning på ett antal positioner, baserat på rimlighetskontroll av till derivaten underliggande värdepapper. Revisionsteamet kontrollerade stickprovsvis beräkningen av teoretiska priser och utvärderade eventuell resultateffekt jämfört med ”det marknadsnoterade mittpriset”. Stickprovet omfattade de tre största positionerna med negativt marknadsvärde och de tre största positionerna med ett positivt marknadsvärde. Revisionsteamet kontrollerade de teoretiska värderingarna genom stickprovsberäkningar både vid granskningen av delårsbokslutet per den 30 september 2005 och vid granskningen av årsbokslutet.

A-son har framhållit att denna granskning primärt utgjorde en kontroll av att den interna kontrollen fungerade, och inte en renodlad substansgranskning. Revisionen genomfördes i första hand genom verifiering av intern kontroll kompletterad med analytisk granskning av lagerlistor, underlag för Edge-justeringar, stickprovsgranskningar och uppföljning av dagsresultat från tradingverksamheten i anslutning till bokslut. Systemkontroll och granskning av den interna kontrollen genomfördes huvudsakligen vid andra tillfällen än vid årsbokslutsgranskningen.

Stickprovsgranskningarna och granskningen av lagerlistor hade samma innebörd som en ”direkt” granskning av ekonomiavdelningens valideringar. Om det hade identifierats några väsentliga avvikelser vid dessa granskningar så skulle detta ha indikerat brister i ekonomiavdelningens valideringar. Granskningen av de teoretiska priserna innebar också indirekt att Edge-beräkningen för räkenskapsåret 2005 kontrollerades, vilket var ett delsyfte med detta granskningsmoment. Edge-beloppet uppgick till 10 miljoner kr per den 31 december 2005, vilket var ett lågt belopp sett i relation till storleken på handelslagret och relevanta väsentlighetstal. Efter granskningen av räkenskapsåret 2005 rekommenderades banken att ta fram en rutinbeskrivning för användandet av teoretiska priser. Behovet av att dokumentera riktlinjer för val av volatilitetsantagande nämndes särskilt.

4.3.3 Granskningen avseende räkenskapsåret 2006

A-son har uppgett att granskningen av handelslagret för räkenskapsåret 2006 utfördes främst av assistenten, med stöd av uppdragsledaren och av honom själv. A-son utvärderade assistentens granskning i detalj i samband med genomgång av arbetspapper och rapportskrivning. Assistenten utförde granskningen av handeln med finansiella instrument i samband med tredje kvartalet 2006. I oktober genomförde revisionsteamet en utökad granskning av området ”Equity Finance” och i samband med detta knöts två finansspecialister till uppdraget. Dessa fanns tillgängliga för insatser vid behov, delvis som stöd till det övriga granskningsteamet med anledning av att granskningsledaren hade lämnat X AB.

Granskningen avseende det tredje kvartalet räkenskapsåret 2006

Som en inledande granskning av handelslagret per tredje kvartalet 2006 gjordes en genomgång av rutinerna för daglig kontroll av riskhantering och uppföljning av limiter. Som vidare framgår av arbetspappren från granskningen av tredje kvartalet och från bokslutsgranskningen verifierades existens och att ett antal kontroller fungerade, bland annat grundläggande avstämningar mot externa motparter respektive mellan de olika system som används både vid bankens handel med finansiella instrument för egen räkning och vid handeln för kunders räkning. De iakttagelser och slutsatser som gjordes vid granskningen av det tredje kvartalet 2006 beträffande ekonomiavdelningens valideringar av teoretiskt värderade positioner påtalades för ekonomiavdelningen och föranledde korrigeringar inför bankens upprättande av årsbokslutet. Vid granskningen av bokslutet per den 31 december 2006 kunde revisionsteamet konstatera att bolaget hade vidareutvecklat sina rutiner sedan granskningen av det tredje kvartalet genom att ekonomiavdelningen hade börjat dokumentera underlag till de teoretiska beräkningar som kontrollerades stickprovsvis.

Beaktande av tidigare års granskning

A-son har uppgett att vid revisionen av räkenskapsåret 2005 hade revisionsteamet granskat och testat teoretiska värderingar i samband med granskning av delårs- och årsboksluten. 2005 års stickprovsgranskningar indikerade inte att det hade förekommit några väsentliga felvärderingar av optioner eller några brister i ekonomiavdelningens valideringsarbete och kompetens (som förstärktes med kompetens från Risk Management) eller i bankens tillämpning av redovisningsprinciperna. Vid granskningen av teoretiska priser räkenskapsåret 2006 förlitade sig därför revisionsteamet på den kontroll av metoderna för beräkning av teoretiska priser och de stickprovskontroller som hade utförts avseende räkenskapsåret 2005. Revisionsteamet använde till viss del alternativa granskningsmetoder. En jämförande analys av teoretiska priser med aktuella marknadspriser bedömdes vara mer tillförlitlig vid utvärderingen av ekonomiavdelningens validering.

Granskningen per balansdagen räkenskapsåret 2006

Vid granskningen av årsbokslutet 2006 testades ett relativt stort antal marknadspriser och underlaget för Edge-justeringen granskades. Det dagliga tradingresultatet för perioden december 2006 till den 24 januari 2007 samt det ackumulerade resultatet per månad under år 2006 bedömdes genom analytisk granskning. Granskningen gjordes i syfte att uppmärksamma eventuella avvikelser i form av ovanligt stora svängningar i resultatet från handeln med finansiella instrument, för att identifiera indikationer på felvärderade poster. A-son gjorde även en grundlig genomgång av lagerlistan, och han uppmärksammade då inte några tecken på felvärderingar. I samband med revisionen av årsbokslutet tog revisionsteamet även del av ett antal protokoll och rapporter från olika organ inom banken.

Edge-justeringen omfattade till viss del positioner som enbart hade värderats teoretiskt. Ekonomiavdelningen accepterade ca 36 miljoner kr i "Edge" av de totalt ca 54 miljoner kr som tradingavdelningen hade föreslagit. Optionspositioner med en Edge motsvarande 18 miljoner kr godtogs alltså inte av ekonomiavdelningen. Enligt revisionsteamets mening bekräftade detta, mot bakgrund av de bedömningar som teamet hade gjort i övrigt utifrån bland annat intervjuer, att ekonomiavdelningen gjorde en adekvat prövning och analys (validering) genom bland annat kontrollberäkning av teoretiska priser. Vid granskningen noterades även att tre av sex depåer hade redovisats till ett lägre värde på grund av Edge-korrigeringarna, vilket tolkades som att

värderingen snarast var ”konservativ” i förhållande till marknadsvärdet. Ett belopp om 36 miljoner kr bokfördes tillsammans med ett schablonbelopp på 5 miljoner kr som upplupen intäkt (”Edge-justering”). Som har framgått ovan uppgick motsvarande Edge-justering för räkenskapsåret 2005 till 10 miljoner kr. Respektive Edge-belopp bedömdes vara rimligt i förhållande till handelslagrets storlek.

Slutsatser från granskningen per balansdagen räkenskapsåret 2006

A-son har framhållit att den sammanfattande slutsatsen av granskningen av handelslagret per den 31 december 2006, var att lagrets värdering i allt väsentligt överensstämde med principer enligt utkastet till interna riktlinjer för redovisning och värdering av tradingpositioner.

Vid granskningen konstaterade revisionsteamet dels att ekonomiavdelningen genomförde kontrollberäkning av att teoretiska priser beräknades korrekt och med rimliga variabler, dels att ekonomiavdelningen utförde jämförande analyser med tillgängliga marknadspriser. Samtliga teoretiska priser beräknades i bankens system för handel och riskkontroll enligt den allmänt vedertagna optionsvärderingsmodellen Black & Scholes. Priserna lades in i systemet under överinseende av tradingchefen och kontrollerades dagligen av Risk Manager. Med stöd av resultatet från dessa granskningar fokuserades revisionsteamets granskning av värderingen i årsbokslutet 2006 på utvärdering av ekonomiavdelningens kontroll av avvikelser mellan marknadspriser och teoretiska priser.

Det är A-sons uppfattning att granskningen avseende räkenskapsåret 2006 motsvarade det som skulle genomföras enligt planeringsdokumentationen. Han utvärderade granskningen i detalj i samband med sin genomgång av arbetspapper och rapportskrivning och bedömde då att det inte hade skett några väsentliga ändringar jämfört med de planerade aktiviteterna. Vid slutbedömningarna i samband med kvartals- och årsboksluten fanns inga avvikelser eller felindikationer att beakta som en följd av bankens kontroller eller revisionsteamets egen granskning.

4.3.4 A-sons sammanfattande synpunkter

När det gäller handelslagret har revisionerna i huvudsak baserats på verifiering av intern kontroll, understödd av viss analytisk granskning genom exempelvis granskning av lagerlista, underlag för Edge-justering, dagsresultat från handeln med finansiella instrument samt stickprovskontroller. Revisionerna har med denna utgångspunkt planerats och genomförts baserat på erfarenheter och slutsatser från revision av tidigare räkenskapsår. Vid slutförandet av revisionerna fanns det inte några indikationer om felvärderingar. Härutöver vill han framhålla att revisionerna har genomförts i enlighet med god revisionssed, vilket bland annat innebär att granskningsåtgärder har planerats och genomförts i tillräcklig omfattning samt att det inte varit påkallat att lämna anmärkningar i revisionsberättelserna eller på annat sätt. Revisionsteamet fick inte någon information från banken om de påstådda oegentligheterna i samband med revisionen av räkenskapsåret 2006, och har inte heller senare fått del av bankens utredningar rörande detta eftersom revisionsuppdraget då hade upphört. A-son har därmed inte kunnat göra en självständig bedömning av eller verifiera grunderna för bankens slutsats om manipulation av värderingarna och dessas resultateffekter.

4.4 RN:s bedömning

Handelslagrets väsentlighet och risk

A-son har pekat på att resultatet från handeln med finansiella instrument endast utgjorde en mindre del av koncernens totala resultat, och att posten inte var att betrakta som väsentlig. A-son har också anført att den totala risken för fel i årsredovisningen endast bedömdes som ”medel”, bland annat mot bakgrund av bankens interna kontroll.

Som framgår av de uppgifter som RN har redogjort för i avsnitt 4.1 påverkade handeln med finansiella instrument ett flertal uppgifter i bankens årsredovisningar. Derivatinstrumenten i handelslagret var redovisade med mycket stora belopp i bankens balansräkningar.¹¹ RN konstaterar vidare att handeln med finansiella instrument innebar att banken tog – och inte minst hade möjlighet att ta – riskpositioner av betydande storlek. Handeln avsåg instrument med förhållandevis hög komplexitet. Innehaven av finansiella instrument och den löpande handeln med dessa påverkade vidare de för banken gällande kraven på kapitaltäckning – som redovisades i årsredovisningarna – genom att tillgångarna och skulderna i handelslagret skulle riskvägas och inräknas i kapitalkravet enligt tillämpliga bestämmelser om kapitalkrav och stora exponeringar.¹² Mot denna bakgrund finner RN att det är utrett att bankens handel med finansiella instrument för egen räkning gav upphov till väsentliga räkenskapspåståenden i årsredovisningarna för räkenskapsåren 2005 och 2006.

Handeln med finansiella instrument och de poster i bankens redovisning som härrörde från den verksamheten var förenade med en hög inneboende risk. Mot den bakgrunden finner RN att A-son hade anledning att ägna den interna kontrollen över handeln med finansiella instrument och värderingen av handelslagret särskild uppmärksamhet vid sina revisioner. Frågan om handelslagret var värderat och redovisat i enlighet med den tillämpliga redovisningsnormen, IAS 39, måste anses ha varit väsentlig för en läsare av årsredovisningen. Handelslagrets väsentlighet och risk uppmärksammas på ett tydligt sätt i de riskanalyser som A-son har upprättat för de båda räkenskapsåren. Även A-sons revisionsplaner för respektive räkenskapsår speglar denna bedömning i frågan om väsentlighet och risk.

När det gäller A-sons granskning av handeln med finansiella instrument, vill RN framhålla följande övergripande aspekter.

Allmänt om revisorers möjlighet att beakta intern kontroll vid sin granskning

Vid revision av ett finansiellt institut har en revisor att ta ställning till den övergripande kontrollmiljön i företaget. Som framgår i avsnitt 2 ovan har RN inte funnit skäl att kritisera A-son för hans granskning och bedömning i den delen. Som RN har konstaterat i redogörelsen för begreppet intern kontroll i avsnitt 1 kan dock revisorn även beakta den interna kontrollen vid granskningen av enskilda poster i institutets redovisning. Ett finansiellt institut har typiskt sett ett flertal olika affärsprocesser, där varje process involverar mycket stora transaktionsvolymerna och ger upphov till flera olika räkenskapspåståenden. Transaktioner i finansiella institut är å ena sidan typiskt sett förenade med en hög risk, å andra sidan hanteras transaktionerna i större utsträckning än i andra företag med hjälp av olika datasystem och inom ramen för en omfattande intern kontrollstruktur. Att göra en renodlad substansgranskning av verksamheten i ett finansiellt

¹¹ Banken redovisade tillgångar hänförliga till derivatinstrument om ca 2,3 miljarder kr i årsredovisningen för räkenskapsåret 2005 och ca 1,8 miljarder kr i årsredovisningen för räkenskapsåret 2006. Samma år redovisades skulder hänförliga till derivatinstrument om ca 2,6 miljarder kr respektive ca 3,1 miljarder kr.

¹² Se bestämmelserna i lagen (1994:2004) om kapitaltäckning och stora exponeringar och FFFS 2003:10 samt i 6 kap. 3 § ÅRKL.

institut skulle kräva så omfattande granskningsinsatser att det normalt sett inte är en rimlig revisionsstrategi, och revisorn är därför hänvisad till att i väsentlig omfattning inrikta sin granskning på den interna kontrollen i de processer som ger upphov till väsentliga räkenskapspåståenden. Genom att försäkra sig om tillförlitligheten i den interna kontrollen i en enskild process kan revisorn reducera revisionsrisken – dvs. minska risken för felaktiga uttalanden i revisionsberättelsen – och därigenom minska behovet av substansgranskning jämfört med vad som annars skulle krävas med hänsyn till postens storlek och inneboende risk.

Granskning av intern kontroll i en enskild affärsprocess, som ett led i granskningen av ett räkenskapspåstående, är alltså något annat än den granskning av den övergripande kontrollmiljön som revisorn ska göra inom ramen för förvaltningsrevisionen. För att vid granskningen av enskilda räkenskapspåståenden kunna "förlita sig på den interna kontrollen" i en viss rutin eller transaktionsprocess måste revisorn skaffa sig en systematisk bild av den aktuella processen. Revisorn verifierar riktigheten i sin processbeskrivning genom att testa behandlingen av transaktioner genom processkedjan – s.k. "Walk Through"-tester. En verifierad processbeskrivning gör det möjligt för revisorn att identifiera vilka datasystem som används, vilka kontroller och svagheter som är förenade med dessa datasystem samt vilka kontroller som företaget i övrigt har skapat för just den aktuella transaktionsprocessen. De kontroller som revisorn identifierar som centrala för bedömningen av en process kan kallas "nyckelkontroller". Dessa nyckelkontroller ska revisorn granska och testa för att bedöma deras ändamålsenlighet och funktionalitet och för att därigenom kunna bilda sig en uppfattning om tillförlitligheten i de räkenskapspåståenden som härrör från affärsprocessen. Revisorns granskning av nyckelkontrollerna i en process kompletteras normalt med vissa substansgranskningsåtgärder, exempelvis analytisk granskning och stickprovskontroller. Dessa granskningsåtgärder syftar då inte enbart till att verifiera de granskade transaktionerna i sig, utan även till att verifiera att den interna kontrollen i den enskilda affärsprocessen fungerar som det är tänkt.

Den planerade granskningen av handelslagret

Enligt A-sons planering skulle granskningen av handelslagret ske genom en granskning av den interna kontrollen avseende handeln med finansiella instrument och värderingen av handelslagret, kompletterad med substansgranskning i form av analytisk granskning och vissa stickprover. Granskningsinriktningen och de planerade revisionsåtgärder som beskrivs i planeringsdokumenten uppfyller enligt RN:s mening de krav som kan ställas enligt god revisionssed. RN har inte funnit skäl att göra någon närmare prövning av A-sons revisionsinsats avseende räkenskapsåret 2005. När det däremot gäller den revision som genomfördes avseende räkenskapsåret 2006 har RN funnit särskild anledning att pröva om A-sons planering kom att få genomslag i det faktiska revisionsarbetet.

Revisionsteamets sammansättning och kompetens vid granskningen av räkenskapsåret 2006

Den som är huvudansvarig revisor i ett revisionsuppdrag har ansvar för att granskningen genomförs av personer som har tillräckliga praktiska och teoretiska kunskaper. När det gäller revisionsteamets sammansättning räkenskapsåret 2006 vill RN framhålla följande.

Av revisionsdokumentationen och av A-sons yttranden framgår att den tidigare granskningsledaren och finansspecialisten lämnade X AB under år 2006 och att en stor del av granskningen av handelslagret därefter kom att utföras av assistenten. Som har framgått ovan skulle redovisningen och värderingen av handelslagret ske utifrån ett komplicerat regelverk, och särskilt de instrument som värderades med hjälp av teoretiska modeller måste betraktas som svårvärderade. Assistenten hade arbetat med revision under ca ett och ett halvt års tid och han

måste därför ha haft relativt begränsad erfarenhet av revision av finansiella företag. Han kunde därför inte förväntas ha sådana specialkunskaper och erfarenheter som hade krävts för att kunna utföra en initierad och kritisk granskning av handlarnas värderingar av finansiella instrument och bankens system för kontroll av dessa värderingar. Mot den bakgrunden finner RN att det inte var lämpligt att överlåta en så stor del av granskningen av handelslagret på assistenten som skedde vid revisionen av räkenskapsåret 2006.

I det sammanhanget bör nämnas att de två finansspecialisterna som var kopplade till uppdraget inte omnämns i dokumentationen från granskningen av handelslagret. Dessa anlätades i samband med en granskning av ett annat – om än närliggande – område, nämligen Equity Finance. Enligt tidrapporteringen har de lagt ned tämligen begränsad tid på uppdraget. RN har särskilt noterat att ingen av dem har deltagit i uppdraget efter utgången av räkenskapsåret 2006, och de har med andra ord inte deltagit vid bokslutsgranskningen. Även om finansspecialisterna var knutna till revisionsteamet för att fungera som ett stöd för dem som genomförde granskningen av bankens handel med finansiella instrument, finns det ingenting i dokumentationen eller i A-sons yttranden som tyder på att revisionsteamet faktiskt kom att använda sig av deras kompetens i någon beaktansvärd omfattning.

A-son har uppgett att han själv hade omfattande erfarenhet av revision av finansiella företag. Han har också uppgett att han gjorde en utvärdering av assistentens granskning och att han även själv gjorde en genomgång av lagerlistan i samband med bokslutsgranskningen. Med hänsyn till områdets och materialets komplexitet finner dock RN att en sådan granskning inte fullt ut kunde kompensera för att de grundläggande granskningsinsatserna hade utförts av en person med otillräcklig kompetens. RN finner sammantaget att revisionsteamet var otillräckligt bemannat under räkenskapsåret 2006 och att granskningen av handeln med finansiella instrument och handelslagret i väsentliga delar kom att genomföras av en person som saknade erforderliga kunskaper och erfarenheter för uppgiften.

Det kan i sammanhanget nämnas att det faktum att granskningsledaren slutade sin anställning vid X AB utan att ersättas av någon annan finansspecialist vid granskningen av handelslagret, medförde en försvagning av revisionsteamet, i förhållande till det som hade angetts i den planering som A-son hade upprättat tillsammans med finansinspektionsrevisorn på uppdraget. A-son borde därför på ett tydligt sätt ha upplyst finansinspektionsrevisorn om förändringen i revisionsteamets sammansättning. Det var enligt RN:s mening inte tillräckligt att låta detta framgå indirekt, genom att Finansinspektionen fick information om att andra finansspecialister deltog i vissa granskningsmoment.

Bankens interna riktlinjer för redovisning och värdering av finansiella instrument

Bland de övriga förutsättningarna för granskningen av räkenskapsåret 2006 noterar RN att banken, som har framgått i avsnitt 3, inte hade tillgång till godtagbara och fastställda interna riktlinjer rörande redovisning och värdering av finansiella instrument. Detta var en omständighet som i sig borde ha föranlett särskild försiktighet vid bedömningen av den interna kontrollen på området och förutsättningarna för att bankens anställda skulle tillämpa regelverken på ett korrekt sätt. I revisionsdokumentationen berörs dock inte denna fråga, och det kan inte heller av A-sons yttranden utläsas att avsaknaden av godtagbara interna riktlinjer beaktades vid revisionsteamets granskningsinsatser och bedömningar. Tvärtom finns antecknat att revisionsteamet bedömde att värderingen av finansiella instrument skedde i enlighet med det utkast till interna riktlinjer som hade upprättats under räkenskapsåret 2006. Mot bakgrund av de oklarheter som utkastet innehöll – bland annat avseende under vilka förutsättningar marknadspris respektive teoretiskt beräknat pris skulle användas – framstår denna kommentar som anmärkningsvärd.

När det gäller revisionsteamets sätt att genomföra den planerade granskningen noterar RN följande.

Behovet av systematisk processkartläggning

Som RN har konstaterat ovan förutsätter en effektiv granskning av den interna kontrollen i en affärsprocess normalt att revisorn har tillgång till en processbeskrivning som underlag för sin identifiering av nyckelkontrollerna och sin bedömning av vilken granskning som krävs av dessa. A-sons revisionsdokumentation innehåller beskrivningar av vissa moment i bankens rutiner, men det framgår inte av dokumentationen eller av hans yttranden till RN att han vid sin granskning utgick från någon systematisk och verifierad processkartläggning av handeln med finansiella instrument och värderingen av handelslagret. Även om A-son kunde använda sig av erfarenheter från sina revisioner av tidigare räkenskapsår, finner RN att det utgjorde en brist att han och det övriga revisionsteamet inte hade tillgång till en uppdaterad processkartläggning för räkenskapsåret 2006. Detta gäller särskilt som den tidigare granskningsledaren – som hade ansvaret för granskningen av handelslagret under det föregående räkenskapsåret och som kan antas ha haft omfattande kunskaper om banken och dess affärsprocesser – inte längre ingick i revisionsteamet.

Bankens datasystem

Genom handlingarna i ärendet är det utrett att bankens datasystem för handel och riskkontroll hämtade in marknadspriser för derivatinstrumenten, samtidigt som systemet beräknade teoretiska värden med hjälp av Black & Scholes modell. Systemet valde automatiskt marknadspriset när ett sådant fanns. I de fall då marknadspris saknades genomförde datasystemet teoretiska beräkningar utifrån inhämtade/inlagda marknadsdata. För vissa instrument saknades även sådana marknadsdata till ledning för beräkningen av teoretiska priser. De senare instrumenten utgjorde dock en mycket begränsad del av handelslagret. Om det fanns ett marknadspris men handlarna bedömde att detta var ”uppenbart missvisande” hade de möjlighet att i stället välja det teoretiska priset. Det fanns även möjlighet att manuellt göra avsteg från de teoretiska priser som systemet hade beräknat, exempelvis på grund av ändrade volatilitetsantaganden. Den senare typen av justeringar, den s.k. Edgen, uppgick enligt A-sons uppgifter till 36 miljoner kr räkenskapsåret 2006.

Merparten av de finansiella instrumenten värderades således i bankens datasystem för handel och riskkontroll och detta datasystem utgjorde ett grundläggande inslag i bankens interna kontroll över affärsprocessen. Det fanns därför anledning för A-son att göra en närmare granskning av hur datasystemet fungerade och vilka risker som kunde vara förknippade med det, såvitt avsåg just denna process. En sådan granskning kunde avse exempelvis i vilken mån olika åtgärder i systemet förutsatte godkännande från flera personer och i så fall vilka, vilka systemmässiga behörigheter de olika aktörerna hade samt vilka andra kontrollfunktioner som var inbyggda i systemet och om dessa fungerade på avsett vis. Av A-sons yttranden framgår att bankens internrevision hade granskat bland annat datasystemet för handel och riskkontroll under tidigare räkenskapsår. Därutöver hade X AB gjort en granskning av bankens generella IT-kontroller under räkenskapsåret 2004 som följdes upp år 2006. Det framgår dock inte, vare sig av dokumentationen eller av A-sons yttranden till RN, att det under räkenskapsåret 2006 eller under några av de närmast föregående räkenskapsåren, hade genomförts någon systematisk kontroll av datasystemet i syfte att identifiera och granska de kontrollmoment som fanns rörande handeln med och värderingen av finansiella instrument. Det kan inte heller utläsas att A-son använde sig av några iakttagelser från den granskning som hade skett av datasystemen när han

planerade och genomförde sin granskning av handelslagret, exempelvis för att identifiera nyckelkontroller i systemet.

Tradingavdelningens roll vid värderingen av handelslagret

Av handlingarna i ärendet framgår att tradingavdelningen genomförde den inledande värderingen av de finansiella instrumenten i handelslagret. A-son har uppgett att handlarnas värderingar och registreringen av uppgifter i bankens system för handel och riskkontroll skedde under överinseende av tradingchefen, något som således utgjorde ett av kontrollmomenten i processen. Det framgår dock inte – vare sig av revisionsdokumentationen eller av A-sons yttranden – att det genomfördes någon granskning av hur handlarnas värderingsarbete utfördes och registrerades i systemet och i vilken omfattning tradingchefen medverkade i och/eller övervakade värderingsprocessen inom avdelningen.

Ekonomiavdelningens och Risk Managerns roll vid värderingen av handelslagret

Vid granskningen och bedömningen av den interna kontrollen i processen var det enligt RN:s mening viktigt att beakta det förhållandet att de som ansvarade för handeln med derivatinstrument (tradingavdelningen) också hade ansvaret för att värdera dessa instrument.

Ekonomiavdelningen hade till uppgift att validera tradingavdelningens värderingar, särskilt i de fall där instrument hade värderats med hjälp av teoretiska modeller. Ekonomiavdelningens validering utgjorde därför ett viktigt kontrollmoment i affärsprocessen. Assistenten har genomfört intervjuer med de ansvariga på ekonomiavdelningen. Han har dock inte gjort någon kontrollberäkning av de teoretiska priser som hade varit föremål för ekonomiavdelningens validering, och revisionsteamet har inte heller på något annat sätt granskat hur ekonomiavdelningens valideringar genomfördes i praktiken. RN har också noterat att i de anteckningar som assistenten har gjort från sina intervjuer, anges att ekonomiavdelningen godtog de teoretiska priserna i de fall då ”marknadsvärde” saknades. Det kan inte utläsas av dokumentationen eller av A-sons yttranden att revisionsteamet har försäkrat sig om att ekonomiavdelningens valideringar omfattade samtliga teoretiskt värderade instrument, och inte enbart Edgen.

Assistentens noteringar innehåller enbart positiva uttalanden rörande ekonomiavdelningens lämplighet för uppgiften att utföra kontroll av teoretiska värderingar. I konsultrapporten från bankens svenska koden-projekt som avgavs i januari 2007 påtalade dock konsulterna brister i ekonomiavdelningens kompetens för just denna uppgift. Något som särskilt framfördes i rapporten var att ekonomiavdelningen behövde få stöd i form av en kunnig resurs att ta ”second opinions” från och konsultera. A-son har i sina yttranden till RN anfört att detta behov redan var tillgodosett genom att bankens Risk Manager – som var mycket kompetent på området – hade till uppgift att bistå ekonomiavdelningen och att denne hade ett särskilt ansvar för att uppmärksamma volatilitetsrisker. Enligt RN:s uppfattning borde dock uppgifterna i rapporten ha föranlett revisionsteamet att närmare efterforska hur Risk Managern fullföljde denna uppgift, och i vilken omfattning dennes kompetens faktiskt utnyttjades av ekonomiavdelningen. Det framgår varken av revisionsdokumentationen eller av A-sons yttranden att revisionsteamet gjorde någon närmare granskning eller verifiering av de kontrollmoment som utgjordes av Risk Managerns granskning av volatilitetsrisker och dennes medverkan vid ekonomiavdelningens valideringar.

A-sons granskning av den interna kontrollen rörande bankens handel med och värdering av finansiella instrument

Sammanfattningsvis finner RN att revisionsteamet var otillräckligt bemannat under räkenskapsåret 2006 och att granskningen av handeln med finansiella instrument och handelslagret i väsentliga delar kom att genomföras av en person som saknade erforderliga kunskaper och erfarenheter för uppgiften.¹³ Det finns vidare ett antal brister i revisionsteamets granskning av bankens interna kontroll rörande handeln med och värderingen av finansiella instrument, särskilt när det gäller identifiering och kontroll av nyckelkontroller.

A-sons substansgranskning av värderingen av handelslagret

Enligt A-sons revisionsplanering skulle det genomföras analytisk granskning i syfte att identifiera avvikelser. Substansgranskning skulle även genomföras avseende handelslagrets existens och värde per balansdagen. Det skulle också ske stickprovsvisa kontrollberäkningar av värderingen av olika typer av värdepapper.

Det föregående räkenskapsårets granskning av de teoretiskt värderade instrumenten har av den dåvarande granskningsledaren beskrivits som en "översiktlig analys", och den föranledde dessutom denne att kommentera ett antal brister i den interna kontrollen på området. Mot denna bakgrund finner RN att revisionsteamet vid revisionen av räkenskapsåret 2006 inte kunde förlita sig på den substansgranskning som hade genomförts under det föregående räkenskapsåret.

Vid revisionen av räkenskapsåret 2006 genomförde A-son en analytisk granskning i form av genomgång av bankens lagerlista över de finansiella instrumenten, och han identifierade då inte några avvikelser. Revisionsteamet genomförde även relativt omfattande stickprover där de marknadspriser som bankens datasystem använde vid värdering av finansiella instrument kontrollerades mot uppgifter i tidningen Dagens Industri. Det skedde dock inte någon motsvarande granskning av de marknadsdata som de teoretiska beräkningarna baserades på. Det är vidare utrett att revisionsteamet inte genomförde några kontrollberäkningar av teoretiskt beräknade priser vid revisionen av räkenskapsåret 2006. Enligt RN:s bedömning motsvarade de substansgranskningsåtgärder som genomfördes inte de som skulle ha genomförts enligt planeringen, och de kunde än mindre kompensera för de brister i granskningen av den interna kontrollen som RN har konstaterat ovan.

Sammanfattande bedömning av A-sons granskning av handelslagret

RN finner sammanfattningsvis att den granskning som A-son genomförde av handeln med finansiella instrument och handelslagret avseende räkenskapsåret 2006 inte motsvarade den granskning som skulle genomföras enligt planeringen. A-son har inte fullföljt den valda revisionsstrategin (granskning av intern kontroll kompletterad med substansgranskning) på ett godtagbart sätt. Granskningen har inte varit tillräckligt systematisk och djupgående för att uppfylla de krav som ställs enligt god revisionssed. Den har därför inte gett honom tillräckliga och ändamålsenliga revisionsbevis för att underbygga hans slutsatser rörande värderingen av derivatinstrument i handelslagret och därmed sammanhängande poster i bankens årsredovisning. I och med detta har A-son inte haft grund för att ta ställning till om handelslagret var värderat enligt IAS 39, och han hade därmed inte heller grund för att uttala i revisionsberättelsen att bankens årsredovisning var upprättad enligt god redovisningssed. Eftersom bankens innehav av derivatinstrument utgjorde väsentliga tillgångs- och skuldposter har han inte heller haft grund för

¹³ Som har framgått ovan ingick det i A-sons uppgifter som huvudansvarig revisor att tillse att revisionen genomfördes av medarbetare med tillräckliga teoretiska och praktiska kunskaper.

att tillstyrka fastställande av bankens resultat- och balansräkningar. Genom att ändå göra detta har han åsidosatt god revisionssed.

Uppgifterna om oegentligheter på tradingavdelningen

En revision syftar bland annat till att upptäcka felaktigheter i det reviderade företags redovisning. Som har framgått i avsnitt 2.3 innebär en revision dock aldrig en fullständig granskning av förhållandena i ett företag, utan den genomförs – bland annat med hjälp av stickprover – för att revisorn ska kunna yttra sig om årsredovisningen och styrelsens förvaltning med en rimlig grad av säkerhet.

När en revisor planerar och utför granskningsåtgärder samt utvärderar och rapporterar resultaten av dessa ska han eller hon, enligt RS 240 Oegentligheter och fel (RS 240), beakta risken för att det finns väsentliga felaktiga uppgifter i årsredovisningen till följd av oegentligheter eller fel. Det framhålls i RS 240 att revisorn inte är ansvarig för att förhindra oegentligheter och fel men att det faktum att revision utförs kan ha en avskräckande verkan. Det konstateras vidare att risken för att revisorn inte ska upptäcka en felaktig uppgift är större om uppgiften har sin grund i oegentligheter än om den beror på fel. Orsaken till detta är att oegentligheter vanligtvis även innefattar åtgärder för att dölja dem, såsom agerande i maskopi, medveten förfalskning, medveten försummelse att bokföra transaktioner eller ett avsiktligt felaktigt uttalande till revisorn. I RS 240 nämns också att effektiva redovisningssystem och system för intern kontroll minskar sannolikheten för sådana felaktigheter i årsredovisningen som beror på oegentligheter eller fel, men att sådana system kan vara verkningslösa mot oegentligheter som begås av anställda i maskopi eller av företagsledningen.

Som har framgått ovan har RN funnit brister i A-sons granskning av handelslagret under räkenskapsåret 2006. Finansinspektionen har särskilt ifrågasatt om inte A-son vid sin granskning borde ha uppmärksammat de felaktigheter i redovisningen av handelslagret som – enligt bankens – uppgifter hade sin grund i oegentligheter som hade begåtts av handlare på tradingavdelningen.

Utifrån den beskrivning av handlarnas agerande som banken har lämnat – och som återges i Finansinspektionens beslut – kan RN konstatera att det rörde sig om sådana förfaranden som enligt RS 240 typiskt sett är svåra för en revisor att upptäcka, även om han eller hon genomför en revision enligt god revisionssed. Det är utrett i ärendet att börsen före årsskiftet 2006 uppmärksammat banken på vissa kursrörelser som kunde tyda på att det fanns problem hänförliga till bankens handel med finansiella instrument. Revisionsteamet fick dock inte del av dessa uppgifter, och A-son hade därför vid tiden för de aktuella revisionerna inte någon särskild anledning att misstänka att det hade förekommit oegentligheter i samband med bankens handel med finansiella instrument. Enligt bankens uppgifter har de felaktiga värderingarna av handelslagret åstadkommit gemensamt av flera personer, däribland chefen på avdelningen som hade en övervakande funktion. Handlarnas agerande ska ha utgjort ett medvetet kringgående av bankens interna regelverk och genomförts på ett sätt som var ägnat att försvåra ett upptäckande, bland annat genom manipulation av marknadspriser. Mot den bakgrunden är det inte möjligt för RN att i efterhand bedöma om en fördjupad revisionsinsats från A-sons sida skulle ha lett till att oegentligheterna uppdagades. Med hänsyn till detta finns det enligt RN:s mening inte grund för att rikta någon kritik mot A-son för att han vid sin revision inte uppmärksammat de felaktigheter i redovisningen av handelslagret som – enligt bankens uppgifter – hade sin grund i oegentligheter som hade begåtts av handlare på tradingavdelningen.

5 Bankens årsredovisningar för räkenskapsåren 2005 och 2006

5.1 Tillämpliga redovisningsregler

Banken var skyldig att upprätta sina årsredovisningar för räkenskapsåren 2005 och 2006 i enlighet med ÅRKL. Banken hade även skyldighet att beakta Finansinspektionens föreskrifter och allmänna råd om årsredovisning i kreditinstitut och värdepappersbolag (FFFS 2004:20 respektive FFFS 2005:33). Finansinspektionens föreskrifter var bindande för banken. Om avvikelse gjordes från vad som följde av Finansinspektionens allmänna råd eller rekommendationer skulle upplysning om detta och om skälen för avvikelsen lämnas i not.¹⁴

I 2 kap. FFFS 2004:20 och i 2 kap. FFFS 2005:33 finns allmänna bestämmelser om årsredovisningar och i de allmänna råden till kapitlet behandlas tillämpningen av internationella redovisningsstandarder. Av första punkten i de allmänna råden framgår att finansiella institut bör tillämpa s.k. lagbegränsad IFRS. I bestämmelsen sägs att ”Godkända internationella redovisningsstandarder bör tillämpas av alla institut om inte något annat krävs enligt lag eller annan författning eller följer av dessa föreskrifter och allmänna råd.” Under punkten 2 i samma allmänna råd uttalas följande: ”Redovisningsrådets rekommendation RR 32 Redovisning för juridiska personer, fastställd i december 2004, bör tillämpas i årsredovisningen av alla institut om inte annat följer av lag eller annan författning eller av dessa föreskrifter och allmänna råd.”¹⁵

Från och med räkenskapsåret 2005 skulle kreditinstitut och värdepappersbolag värdera finansiella instrument enligt bestämmelserna i IAS 39, samt tillämpa redovisningsreglerna i IAS 32 Finansiella instrument: Upplysningar och klassificering (IAS 32). Detta följer av hänvisningen till RR 32 i FFFS 2004:20. I punkten 4 e) i det allmänna rådet i FFFS 2005:33 framhålls att instituten från och med räkenskapsåret 2006 – i stället för IAS 32 – bör tillämpa bestämmelserna i IFRS 7 Finansiella instrument: Upplysningar.¹⁶

5.2 Finansinspektionens kritik mot bankens årsredovisningar

Beskrivningen av tillämpade redovisningsregler

Banken uttalade i sina årsredovisningar för räkenskapsåren 2005 och 2006 att koncernens resultat- och balansräkningar samt därtill hörande noter hade upprättats i enlighet med ÅRKL, Redovisningsrådets rekommendationer RR 1 – 29, Akutgruppsuttalanden samt FFFS 2004:20 respektive FFFS 2005:33. I årsredovisningen för räkenskapsåret 2005 angavs också att banken från och med det räkenskapsåret värderade finansiella instrument enligt reglerna i IAS 32 och IAS 39, samt att ”eftersom banken redan tidigare har redovisat alla finansiella tillgångar och skulder till marknadsvärden, uppstår inga väsentliga skillnader i koncernens resultat eller eget kapital”. I årsredovisningen för räkenskapsåret 2006 nämns IAS 39 men inte IAS 32. Årsredovisningen innehåller dock inte några uppgifter om förändrade redovisningsprinciper rörande finansiella instrument.

¹⁴ Se 2 kap. 2 § ÅRKL som hänvisar till 2 kap. 3 § ÅRL, som behandlar avvikelser från allmänna råd och rekommendationer från ”normgivande organ”. Finansinspektionen ansvarar för utvecklandet av god redovisningssed för bolag som tillämpar ÅRKL, i den utsträckning det är påkallat av dessa företags särart, och är således normgivande organ för dessa bolag. Detta framgår av 8 kap. 1 § första stycket bokföringslagen (1999:1078).

¹⁵ I FFFS 2005:33 hänvisas till RR 32:05, fastställd i november 2005.

¹⁶ IAS 32 har numera bytt namn till IAS 32 Finansiella instrument: Klassificering, efter införandet av IFRS 7 som reglerar upplysningar.

Finansinspektionen har påtalat att bankens årsredovisningar ger intryck av att banken har följt såväl äldre redovisningsregler (Redovisningsrådets rekommendationer) som nya internationella redovisningsstandarder (IAS/IFRS), trots att dessa regelverk inte är förenliga.

Vidare har Finansinspektionen noterat att banken tillämpade IAS 32 i stället för IFRS 7 under räkenskapsåret 2006. Årsredovisningen innehåller inte någon uppgift om att detta utgör en avvikelse från ett allmänt råd eller någon upplysning om skälen för avvikelsen.

Upplysningar om finansiella instrument

Finansinspektionen har också gjort gällande att det i årsredovisningen för räkenskapsåret 2006 fanns brister i de tilläggsupplysningar om finansiella instrument som banken skulle lämna enligt ÅRKL,¹⁷ på så sätt att årsredovisningen inte innehöll tillräckliga upplysningar om risker och optionskontrakt i eget lager. Finansinspektionen har vidare påtalat att optionskontrakt i eget lager rubricerades som "aktier, teckningsoptioner" respektive "derivatinstrument" men att det saknades upplysning om vilka typer av optionskontrakt som förekom, samt att löptiden för derivatinstrumenten angavs vara högst ett år. Flera av de optionspositioner som fanns i bankens eget lager per den 31 december 2006 hade dock längre löptider, på upp till tre–fyra år, något som medförde en väsentligt högre risk.

Av Finansinspektionens beslut framgår vidare att tilläggsupplysningarna om finansiella instrument i årsredovisningen för räkenskapsåret 2006 inte var upprättade i enlighet med IFRS 7. Finansinspektionen har också gjort gällande att det har förekommit avvikelser även från de upplysningskrav som gällde enligt det äldre regelverket, IAS 32. Enligt Finansinspektionen har banken gjort gällande att vissa uppgifter om hur verkliga värden på finansiella instrument fastställdes var "affärskritisk" information, och att detta var skälet till att dessa uppgifter inte lämnades i årsredovisningen. Finansinspektionen delar inte bankens uppfattning att information kan utelämnas på den grunden, i vart fall inte om värderingen hade skett enligt IAS 39.

Upplysningar om risker

I årsredovisningen för räkenskapsåret 2006 innehåller noten om kapitaltäckningsgrad en kortfattad beskrivning av väsentliga risker som bankens verksamhet medförde samt bankens mål och organisation för att hantera dessa risker. Kvantitativ information om exponering för ränterisker samt kapitalkravet för kredit- och marknadsrisker framgår av samma not. Finansinspektionen anser inte att denna beskrivning av riskerna är tillräcklig och har därför framfört kritik mot årsredovisningen även på den grunden. Finansinspektionen har framhållit att banken har åsidosatt sin skyldighet enligt 6 kap. 1 § andra stycket 3 och tredje stycket ÅRKL att lämna upplysningar i förvaltningsberättelsen om väsentliga risker och osäkerhetsfaktorer och upplysningar om mål och tillämpade principer för finansiell riskstyrning m.m. samt exponering för prISRISKEr, likviditetsrisker, kreditrisker och kassaflödesrisker.

Finansinspektionen anser vidare att banken inte har upprättat känslighetsanalys för viktiga redovisade värden i enlighet med punkterna 116-124 i IAS 1 Utformning av finansiella rapporter.

¹⁷ Se 5 kap. 1 § ÅRKL, som hänvisar till 5 kap. 4 a § ÅRL.

5.3 A-sons yttranden till RN

Beskrivningen av tillämpade redovisningsregler

Syftet med hänvisningen till RR 1–29 var att klargöra att de värderings- och redovisningsprinciper som tillämpades enligt lagbegränsad IFRS var materiellt oförändrade i förhållande till tidigare tillämpade principer.¹⁸ Hänvisningen kunde ha varit tydligare på denna punkt. Hänvisningen till IAS 32 och IAS 39 gjordes för att markera att dessa standarder var nya för räkenskapsåret 2005.

Bankens noterade moderbolag började tillämpa IFRS 7 i sin koncernredovisning från och med räkenskapsåret 2007, vilket var i linje med bestämmelserna om ikraftträdande av denna standard. Den nya upplysningsstandarden innehöll en rad nyheter i förhållande till tidigare regler om upplysningar om finansiella instrument och finansiella risker. Tiden fram till räkenskapsåret 2007 behövdes för att utvärdera konsekvenserna av den nya standarden och av denna orsak valde moderbolaget att inte förtidstillämpa IFRS 7. Banken var genom Finansinspektionens allmänna råd i FFFS 2005:33 förpliktad att tillämpa IFRS 7 redan från och med räkenskapsåret 2006, men kunde avstå om upplysning härom lämnades. För att samordna projekten om tilläggsupplysningar om finansiella instrument valde banken att fortsatt tillämpa tidigare upplysningsregler (främst IAS 32) eftersom dessa tillämpades av moderbolaget i koncernredovisningen för räkenskapsåret 2006. Avvikelsen från det allmänna rådet hade således praktiska orsaker. Av bankens årsredovisning framgick att IAS 32 tillämpades, dock angavs inte explicit att detta var en följd av att IFRS 7 inte tillämpades.

Upplysningar om finansiella instrument och om risker

Banken började tillämpa IAS 39 under räkenskapsåret 2005. Det regelverket innebar en kraftigt ökad detaljreglering jämfört med tidigare praxis. Däremot uppstod inga väsentliga effekter som påverkade resultat eller eget kapital, eftersom banken sedan tidigare hade tillämpat principen marknadsvärdering av finansiella tillgångar och skulder. Man konstaterade dock att kravet på tilläggsupplysningar ökade markant. Delar av kraven på upplysningar ansåg banken vara ”affärskritisk” information vilken inte behövde lämnas ut. Det rådde och råder alltjämt osäkerhet beträffande utvecklingen av praxis vid tillämpningen av IAS/IFRS, vilket medförde svårigheter att entydigt fastställa vad som var god redovisningssed både vad avser värderingsteknik och omfattningen av tilläggsupplysningar. En sådan osäkerhet accentuerar behovet av att göra kvalificerade bedömningar av vad som är acceptabel teknik och en acceptabel miniminivå för tilläggsupplysningar.

Till skillnad från 2005 års årsredovisning, som baserades på ett helt nytt regelverk, så började banken inte tillämpa några nya IFRS-standarder i 2006 års årsredovisning. Däremot kompletterades årsredovisningen för räkenskapsåret 2006 med ett mindre antal tilläggsupplysningar och förtydliganden.

När det gäller de upplysningar om finansiella instrument och om risker som ska lämnas enligt ÅRKL har A-son framhållit att det i noterna avseende värdepapper återfinns uppgifter om ”olika typer av finansiella instrument värderade till marknadsvärde, klassificering (omsättningstillgångar respektive i vilken balanspost de ingår), uppgift om notering [...] och typ av finansiellt instrument (exempelvis aktier, obligationer, derivat eller korta positioner).” Vidare finns löptidsinformation för de finansiella instrumenten, information om kapitaltäckningsgrad

¹⁸ A-son har även påpekat att banken i årsredovisningen för räkenskapsåret 2007 inte redovisar någon övergångseffekt beträffande värdering av handelslager per den 1 januari 2006 och att banken, som framgår av nämnda årsredovisning, inte heller har bytt redovisningsprincip.

och riskhantering, exempelvis en beskrivning av system för riskhantering, specifikation av olika typer av risker, bland annat ränterisk, marknadsrisk och riskvägda tillgångar med specifikationer, jämförelsetal samt uppgift om stora exponeringar. Av en not framgår nettoresultat av finansiella transaktioner uppdelat per realiserat respektive orealiserat resultat. Av redovisningsprinciperna framgår värderingsprinciper och klassificering för bland annat finansiella instrument. Beträffande övriga informationskrav har banken redovisat bedömningen att denna information var "affärskritisk". Detta gällde exempelvis i många fall information om hur verkliga värden fastställdes, genom kopplingen till hur handelsverksamheten bedrevs löpande.

Anledningen till att revisionsteamet accepterade löptidsinformationen var att handelslagret – oaktat formell löptid – innehades i enlighet med definitionen av handelslager i FFFS 2003:10: "Positioner, såväl långa som korta, i finansiella instrument och råvaror som ett institut har tagit i avsikt att på kort sikt dra nytta av faktiska och/eller förväntade skillnader mellan inköps- och försäljningspriser eller av andra förändringar av priser eller räntesatser." Vidare beaktades att praxis var oklar såväl i Sverige som internationellt.

Tilläggsupplysningarna i årsredovisningarna kunde ha varit tydligare och mer utförliga. Notapparaten i bankens årsredovisningar för räkenskapsåren 2005 och 2006 var dock representativ för nivån på tilläggsupplysningar i motsvarande verksamheter vid dessa tidpunkter.

Allmänt om granskningen av årsredovisningen

Vid granskningen av årsredovisningarna konsulterade revisionsteamet redovisningsspecialister, och han utförde själv tillsammans med uppdragsledaren på uppdraget betydande granskningsinsatser.¹⁹ Granskningen av årsredovisningen för räkenskapsåren 2005 och 2006 hade förberetts genom ingående diskussioner under hösten, i vissa fall med biträde från redovisningsexperter. Revisionsteamets regelansvarige fokuserade på enskilda frågeställningar och på regelsystemet. Denne deltog inte vid detaljgranskningen av årsredovisningen. I samband med slutrevisionsmötet den 25 januari 2007 förelåg det inte några färdiga årsredovisningar. Revisionsteamets synpunkter framfördes löpande till banken som inarbetade dessa i de 3–4 utkast som föregick respektive slutversion.

Som hjälpmedel vid granskningen av årsredovisningen användes bland annat en för ändamålet upprättad checklista över aktuella frågeställningar. Checklistan utformades med utgångspunkt i det noterade moderbolagets årsredovisning för räkenskapsåret 2004 och tillkommande krav enligt IFRS för tillämpning i moderbolagets årsredovisning för räkenskapsåret 2005. Den innefattade punkter att bevaka i det pågående arbetet från november 2005 till februari 2006. Dessutom användes X AB:s mallar för årsredovisning och en IFRS-mall. Dessa var dock inte anpassade till uppställningsformen enligt ÅRKL, vilket resulterade i den egenutvecklade checklistan. Förutom dessa hjälpmedel användes Finansinspektionens anvisningar avseende årsredovisningar och X AB:s "Handledning för bokslutet" för respektive år.

Sammanfattande synpunkter

A-son har avslutningsvis gjort gällande att bankens årsredovisningar är upprättade i enlighet med ÅRKL och s.k. lagbegränsad IFRS. Revisionsteamet har vid en samlad bedömning kommit fram till att de brister som förekom inte var väsentliga. Det har inte varit påkallat att lämna erinran till styrelsen eller avvikande formulering/tilläggsupplysning i revisionsberättelserna.

¹⁹ A-son har nämnt att han är ackrediterad "IFRS Reviewing Partner" på X AB.

5.4 A-sons revisionsdokumentation

Allmänt om granskningen av årsredovisningarna

Att döma av A-sons dokumentation fokuserades granskningen av årsredovisningarna i koncernen till det marknadsnoterade moderbolagets årsredovisningar. Det skedde en omfattande detaljgranskning av att moderbolagets årsredovisningar uppfyllde de krav som gällde för noterade företag under respektive räkenskapsår.

Av A-sons dokumentation framgår att banken upprättade ett antal utkast till årsredovisningar för räkenskapsåren 2005 och 2006, som revisionsteamet granskade löpande. RN har noterat att flera utkast till årsredovisningarna har varit föremål för en omfattande granskning och att olika detaljakttagelser löpande kommunicerats med tjänstemän på bankens ekonomiavdelning. Dessa granskningar omfattade förvaltningsberättelserna och bankens beskrivningar av tillämpade redovisningsprinciper liksom utformningen av och detaljinnehållet i noterna, däribland upplysningarna rörande finansiella instrument.

Granskningen av de brister i årsredovisningarna som Finansinspektionen har uppmärksammat

Det kan inte utläsas att de medlemmar i revisionsteamet som genomförde granskningarna uppmärksammade de av Finansinspektionen påtalade bristerna i förvaltningsberättelsen, i redogörelsen för tillämpade redovisningsprinciper och i upplysningarna om bankens finansiella instrument. Det kan inte heller utläsas att revisionsteamet uppmärksammade att bankens tillämpning av IAS 32 – i stället för IFRS 7 – i årsredovisningen för räkenskapsåret 2006 utgjorde en avvikelse från Finansinspektionens allmänna råd. Dokumentationen från granskningen av årsredovisningen för räkenskapsåret 2006 innehåller inga uppgifter som visar att revisionsteamet på ett systematiskt sätt granskade och bedömde att upplysningarna om risker och om finansiella instrument och klassificeringen av dessa överensstämde med vare sig IAS 32 eller IFRS 7. Det kan inte heller utläsas att revisionsteamet gjorde några närmare överväganden om upplysningarnas ändamålsenlighet och tillräcklighet.

Det finns inte heller några uppgifter i dokumentationen om att banken ansåg att viss information kunde utelämnas ur årsredovisningen för räkenskapsåret 2006 på den grunden att den var ”affärskritisk”.

Det kan inte utläsas av dokumentationen att A-son själv uppmärksammade eller gjorde några överväganden rörande de frågor som behandlas ovan. RN har vidare noterat att han i sin rapportering till banken inte kommenterar någon av dessa frågor. Hans kommentar till årsredovisningens utformning i rapporten från bokslutsgranskningen begränsar sig till att ett konstaterande av att ”Årsredovisningen för koncernen har upprättats enligt lagen om årsredovisning i kreditinstitut och värdepappersbolag. Redovisningsprinciperna överensstämmer med W-gruppens redovisningsprinciper förutom att IFRS ej tillämpas i koncernen.”

Den checklista som A-son har hänvisat till i sina yttranden avser räkenskapsåret 2005 och är upprättad utifrån förhållandena i det noterade moderbolaget. Det finns inte någon motsvarande checklista för räkenskapsåret 2006.

5.5 RN:s bedömning

Beskrivningen av tillämpade redovisningsregler i årsredovisningarna för räkenskapsåren 2005 och 2006

Som Finansinspektionen har konstaterat ger redogörelsen för vilka redovisningsprinciper som tillämpades vid upprättandet av årsredovisningarna för räkenskapsåren 2005 och 2006 intryck av att banken hade följt såväl äldre redovisningsregler som nya internationella redovisningsstandarder, trots att dessa regelverk inte är förenliga. RN finner liksom Finansinspektionen att redogörelsen är oklar.

Av handlingarna i ärendet framgår vidare att banken tillämpade IAS 32 i stället för IFRS 7 vid utformningen av upplysningarna rörande finansiella instrument i årsredovisningen för räkenskapsåret 2006. Detta utgjorde en avvikelse från Finansinspektionens allmänna råd i FFFS 2005:33. Banken har inte lämnat någon uttrycklig upplysning om avvikelsen eller skälen till denna, utan har endast upplyst om att IAS 32 tillämpades. RN delar Finansinspektionens uppfattning att detta inte uppfyller det upplysningskrav som gäller vid avvikelse från ett allmänt råd.

Upplysningen om vilka redovisningsprinciper som har tillämpats vid upprättandet av en årsredovisning är central för vilken information årsredovisningen ska innehålla och för förståelsen av årsredovisningen. Detsamma gäller upplysningen om vilka principer som har tillämpats vid redovisningen av finansiella instrument, särskilt med beaktande av de risker som är förenade med handel och innehav av finansiella instrument. Med hänsyn till detta finner RN att A-son vid sin granskning av årsredovisningarna för räkenskapsåren 2005 och 2006 skulle ha uppmärksammat att bankens redogörelser innehöll oklarheter och att de inte gav en rättvisande bild av de redovisningsprinciper som banken tillämpade. Han skulle också ha uppmärksammat att de redovisningsprinciper som banken tillämpade i årsredovisningen för räkenskapsåret 2006 inte hade anpassats till IFRS 7 och att banken inte upplyste om detta avsteg från Finansinspektionens allmänna råd på ett tillräckligt tydligt sätt. A-son skulle ha lyft fram dessa förhållanden i sin rapportering till banken och påtalat att årsredovisningarna för de båda räkenskapsåren borde rättas i dessa delar. Genom att inte göra detta har han åsidosatt god revisionssed.

Upplysningarna om risker och om finansiella instrument i årsredovisningen för räkenskapsåret 2006

När det gäller Finansinspektionens kritik avseende bristerna i bankens upplysningar om risker och om finansiella instrument i årsredovisningen för räkenskapsåret 2006, konstaterar RN att brister av den karaktär och omfattning som Finansinspektionen har gjort gällande måste anses vara av väsentlig betydelse för bedömningen av en årsredovisnings innehåll. RN har att mot den bakgrunden ta ställning till vilken granskning A-son har gjort för att försäkra sig om att årsredovisningen hade utformats i enlighet med lag och god redovisningssed.

Som framgår av avsnitten 5.3 och 5.4 ovan har A-son till RN redogjort för granskningsåtgärder och överväganden som inte avspeglas i hans dokumentation.

En godkänd eller auktoriserad revisor ska enligt god revisionssed dokumentera dels sådana förhållanden som har betydelse för att ge bevis till stöd för uttalandena i revisionsberättelsen, dels sådana förhållanden som utgör bevis för att revisionen har planerats och utförts enligt god revisionssed. Bestämmelser om dokumentation finns i 24 § revisorslagen och 2–5 §§ Revisorsnämndens föreskrifter (RNFS 2001:2) om villkor för revisorers och registrerade revisionsbolags verksamhet. Dokumentationen ska vara tydlig och sammanställd på ett överskådligt sätt. Av dokumentationen ska bland annat framgå hur granskningen har planerats, vilken granskning som har genomförts, vilka iakttagelser som har gjorts och vilka slutsatser som har dragits.

Underlåtenhet att fullgöra dokumentationsskyldigheten på ett riktigt sätt bedöms som allvarlig eftersom den omöjliggör en analys och en tillfredsställande bedömning av arbetet i efterhand.

Den omständigheten att en revisor inte dokumenterar sina granskningsåtgärder enligt gällande föreskrifter innebär i och för sig inte att det är visat att revisorns åtgärder har varit otillräckliga. I ett sådant fall får dock en stor del av tillsynsmyndighetens bevisbörda anses övergå på revisorn. Det innebär att revisorn måste kunna redogöra för sin granskning på ett sådant sätt att det vid en helhetsbedömning framstår som sannolikt att de påstådda åtgärderna har utförts och att de har haft sådan inriktning och omfattning att de har kunnat tjäna som underlag för välgrundade slutsatser. Vid denna bedömning bör bland annat beaktas hur pass detaljerade uppgifter revisorn lämnat om sina granskningsinsatser.

A-son har i sina yttranden till RN gjort gällande att det rådde osäkerhet om vad som var god redovisningssed på området. Hans uppfattning var att de upplysningar som lämnades var tillräckliga. Han har vidare uppgett att det fanns vissa otydligheter i tilläggsupplysningarna men att han vid en samlad bedömning fann att dessa inte var väsentliga, samt att vissa begränsningar i den information som lämnades var betingade av att banken inte ansåg sig vara skyldig att utlämna ”affärskritisk” information i årsredovisningen. RN konstaterar att dessa iakttagelser och överväganden inte återspeglas i hans revisionsdokumentation. Dokumentationen innehåller inte något som visar att revisionsteamet uppmärksammat brister i bankens upplysningar om risker och finansiella instrument, eller att det gjordes några överväganden om huruvida de upplysningar som lämnades var tillräckliga. Det kan över huvud taget inte utläsas av dokumentationen att det skedde någon systematisk granskning av att de upplysningar som lämnades i årsredovisningen om risker och finansiella instrument uppfyllde de krav som ställdes i de då gällande regelverken. Vidare kan konstateras att A-son i sin rapportering till banken inte påtalade några otydligheter i upplysningarna, några brister i upplysningarnas omfattning eller det faktum att banken hade utelämnat viss information på grund av att den var ”affärskritisk”.

Av det ovan sagda framgår att ett flertal centrala inslag i den granskning och bedömning av årsredovisningen för räkenskapsåret 2006 som A-son har beskrivit i yttrandena inte kan utläsas av hans revisionsdokumentation. RN måste därför ta ställning till om han trots detta har gjort sannolikt att han har genomfört en godtagbar granskning av bankens årsredovisning. Det kan konstateras att A-son inte hade tillgång till någon dokumentation rörande de otydligheter som han har uppgett att revisionsteamet hade uppmärksammat. Med hänsyn till detta framstår det enligt RN:s mening inte som sannolikt att han hade tillräckliga underlag för att kunna göra en välgrundad bedömning av om dessa otydligheter var väsentliga eller inte, och av om uppgifterna om risker och finansiella instrument i årsredovisningen uppfyllde de krav som ställdes enligt god redovisningssed.

Mot bakgrund av innehållet i revisionsdokumentationen och rapporteringen till banken, finner RN vid en samlad bedömning att A-son inte har gjort sannolikt att granskningen av årsredovisningen för räkenskapsåret 2006 genomfördes med tillräcklig systematik och omsorg i det här avseendet. RN finner därför att A-son har åsidosatt god revisionssed även vid sin granskning av bankens upplysningar om risker och finansiella instrument i årsredovisningen för räkenskapsåret 2006.

6. Sammanfattande bedömning och val av disciplinär åtgärd

I avsnitt 1 ovan behandlas Finansinspektionens anmälan. Finansinspektionen har gjort gällande att A-son borde ha uppmärksammat att banken hade bristande intern kontroll, att det saknades fastställda interna riktlinjer för redovisning och värdering av finansiella instrument, att redovis-

ningen av handelslagret var felaktig och att bankens årsredovisningar inte var upprättade enligt gällande redovisningsregler.

Som framgår av avsnitt 2 har RN funnit att det inte finns grund för att rikta någon kritik mot A-sons granskning och bedömning av bankens övergripande interna kontrollsystem.

I avsnitt 3 har RN funnit att frånvaron av godtagbara interna riktlinjer för redovisning och värdering av finansiella instrument i banken utgjorde ett avsteg från Finansinspektionens regelverk och en brist i bankens interna kontroll över handeln med finansiella instrument. Genom att inte påtala denna brist skriftligen till bankens ledning redan i samband med revisionen av räkenskapsåret 2005 har A-son åsidosatt god revisionssed.

I avsnitt 4 har RN prövat A-sons granskning av derivatinstrument i bankens handelslager avseende räkenskapsåret 2006. RN har därvid funnit att den granskning som kom att genomföras inte motsvarade den granskning som skulle genomföras enligt planeringen, och att A-son inte har fullföljt den valda revisionsstrategin (granskning av intern kontroll kompletterad med substansgranskning) på ett godtagbart sätt. RN har också noterat att väsentliga delar av granskningen kom att genomföras av en medarbetare som saknade erforderliga kunskaper och erfarenheter för uppgiften. Sammanfattningsvis har RN funnit att A-sons granskning av handelslagret inte har varit tillräckligt systematisk och djupgående för att uppfylla de krav som ställs enligt god revisionssed. Den har därför inte gett honom tillräckliga och ändamålsenliga revisionsbevis för att underbygga hans slutsatser rörande värderingen av derivatinstrument i handelslagret och därmed sammanhängande poster i bankens årsredovisning. I och med detta har A-son inte haft grund för att ta ställning till om handelslagret var värderat enligt IAS 39, och han hade därmed inte heller grund för att uttala i revisionsberättelsen att bankens årsredovisning var upprättad enligt god redovisningssed. Eftersom bankens innehav av derivatinstrument utgjorde väsentliga tillgångs- och skuldposter har han inte heller haft grund för att tillstyrka fastställande av bankens resultat- och balansräkningar. Genom att ändå göra detta har han åsidosatt god revisionssed.

När det gäller de oegentligheter på tradingavdelningen som banken har beskrivit – och som har återgetts i Finansinspektionens beslut – har RN kunnat konstatera att det rörde sig om sådana förfaranden som typiskt sett är svåra för en revisor att upptäcka, även om han eller hon genomför en revision enligt god revisionssed. Det är inte möjligt för RN att i efterhand bedöma om en fördjupad revisionsinsats från A-sons sida skulle ha lett till att oegentligheterna uppdagades. Med hänsyn till detta har RN funnit att det inte finns grund för att rikta någon kritik mot A-son för att han inte uppmärksammade de felaktigheter i redovisningen av handelslagret som – enligt bankens uppgifter – hade sin grund i oegentligheter som hade begåtts av handlare på tradingavdelningen.

När det gäller bankens årsredovisningar för räkenskapsåren 2005 och 2006 har RN i avsnitt 5 funnit att A-son skulle ha uppmärksammat vissa brister i redogörelsen för tillämpade redovisningsprinciper. I årsredovisningen för räkenskapsåret 2006 anges att banken har tillämpat vissa allmänna råd från Finansinspektionen. Enligt dessa allmänna råd skulle banken från och med det räkenskapsåret tillämpa en ny redovisningsstandard, IFRS 7, rörande finansiella instrument. Banken har dock tillämpat en äldre redovisningsstandard, IAS 32. RN har funnit att A-son skulle ha uppmärksammat att banken därigenom hade avvikit från Finansinspektionens allmänna råd utan att på ett tillräckligt tydligt sätt lämna upplysning om detta i årsredovisningen. Dessa brister skulle han ha lyft fram i sin rapportering till bankens ledning och han skulle ha verkat för att årsredovisningarna rättades i dessa delar. RN har även funnit att A-son har åsidosatt god revisionssed vid sin granskning av upplysningarna om risker och finansiella instrument i bankens årsredovisning för räkenskapsåret 2006.

Sammantaget har RN således funnit att A-son har åsidosatt sina skyldigheter som revisor i flera avseenden. Han ska därför meddelas en disciplinär åtgärd. Det som ligger A-son till last är allvarligt, i synnerhet som det var fråga om ett sådant uppdrag där det finns anledning att ställa

särskilt höga krav på revisorns insats. Revisionen avsåg en bank vars verksamhet riktade sig till allmänheten. Vidare ingick banken i en koncern där moderbolaget var börsnoterat och där merparten av koncernens verksamhet bedrevs i banken och dess dotterbolag. RN finner därför att A-son ska meddelas varning.

Med stöd av 32 § andra stycket revisorslagen (2001:883) meddelar RN A-son varning.

Ärendet har avgjorts av RN genom dess tillsynsnämnd. I beslutet har deltagit f.d. domaren i Europadomstolen Elisabeth Palm, ordförande, hovrättspresidenten Gunnel Wennberg, vice ordförande, rättschefen Vilhelm Andersson, advokaten Rune Brännström, auktoriserade revisorn Helena Dale, auktoriserade revisorn Bertel Enlund samt skattejuristen Kerstin Nyquist. Vid ärendets slutliga handläggning har i övrigt närvarit direktören Peter Strömberg, chefsjuristen Per Eskilsson, revisionsdirektörerna Göran Raspe och Kerstin Stenberg samt avdelningsdirektören Elin Eriksson som föredragit ärendet.